Ferrante de Nàpols, catalanoparlant

Autor:
Data de publicació: 24-09-2022

¿Podem creure que el príncep Ferran, catalanoparlant fill de València, i la princesa Joana d'Aragó, catalanoparlant i filla de Barcelona, es van casar i a Nàpols van castellanitzar la Cort i el país sencer? O algú ho ha interpretat així amb una clara intencionalitat política i els nostres intel·lectuals no han fet res més que picar l'esquer

La llengua dels primers Trastàmara, a nivell oficial, va ser el català i, sorpresivament, també el català va tenir una gran presència a les seves comunicacions familiars. Va ser l'idioma emprat amb tota naturalitat pels membres de la nova casa reial, sense que es pugui detectar cap oposició, ni tan sols cap reticència, tal com ho ha remarcat, ensems, amb una gran precisió i equanimitat, En Germà Colón: «És segur que aquests reis (Ferran I, Alfons el Magnànim, Joan II i Ferran el Catòlic) tingueren com a llengua familiar el castellà (més o menys barrejat amb l'aragonès a les seues acaballes com a parla particular), però aquest fet no modificà el caràcter "oficial" de la llengua autòctona. És possible que alguns literats, per complaure els sobirans, s'esmerçassen en la fabricació d'algunes composicions en castellà, però eren esforços individuals per lluir-se i en res no afectà la continuïtat del valencià en l'administració i en tots els órdens de la vida diària. És més, sabem que el mateix Ferran d'Antequera hagué de recórrer el 1415 a l'alcaid de València perquè li traduís al "romanç cathalán" una carta en àrab del rei de Granada»1.

I, conformement, ho ha rubricat En González Ollé. Després d'estudiar també a fons la llengua i l'actitud lingüística dels reis de la Nació Catalana, subratlla amb èmfasi: «Vull rebutjar la imatge, creixent per la seva repetició, que l'adveniment dels Trastàmara suposa l'origen de la castellanització»2.

Per tant, llevat d'uns casos molt puntuals i personalitzats, l'àmbit i el prestigi lingüístics de la llengua catalana no es van veure afectats en absolut pel canvi de dinastia. Ni en els estats catalans d'Espanya ni en els d'Itàlia.

La llengua i la cultura catalanes, conseqüentment, es van fer naturals a Nàpols, no només per la immensa presència de catalans que hi residien, sinó perquè, a més a més, la mare del nou rei Ferrante era la «Giraldona Carlina, Senyora noble Valenciana»3, com assegurava fra Jeronimo de Sosa ja al 1676. En Just Pastor puntualitza: «Senyora noble i de sang reial»4. També sabem que era «muller d'un ciutadà barcelonès»5 dit Gaspar Reverdit6 –o «Gaspar Reverter»7 com el podem documentar només un sol cop–, raó per la qual la trobem sovint esmentada com a Giraldona Carlina de Reverdit8.

Encara que algunes cròniques no ens diguin exactament que En Ferran era valencià, com ho fa En Nicola Vivenzio, que ens descriu aquest monarca d'una forma vaga «nascut a Aragó»9, la resta de fonts ja el situen a València.

Segons En Vicent Roca –un dels primers testimonis documentals que posseïm de mitjan segle XVI–, el rei Alfons va tenir En Ferran «en aquesta ciutat de València, fora de la reina Maria, muller seva»10, i, per aquest motiu, més endavant l'esmenta com a «el Valencià rei En Ferran»11. I valencià també el fa l'Agustí Sales, a la seva Història del Reial Monestir de la Trinitat, publicada a València al 176112. Per En Pastor, «que el Rei En Ferran I de Nàpols nasqué a València, consta per la seva vida mateixa, que es guarda manuscrita en vitel·la a la biblioteca del referit monestir [de Sant Miquel dels Reis], en la qual es llegeixen aquests mots: "Natus inclitus Ferdinandus Civitate Valentia Alphonso Patre...". Aquesta vida s'escriví quan encara vivia aquest Rei»13.

En Marcello Barbato ens aporta una mica més d'informació en insistir que Ferrante, «nascut de mare catalana al 1425, havia crescut a València sota la tutoria d'Eiximèn Peris de Corella i havia arribat a Itàlia tot just al 1438»14. Segons En Pastor, «es crià a València al carrer de la Bosseria, sense ser reconegut»15.

I En Carles Recio ho confirma en adverar-nos que «Ferrante, per cert, era valencià, i havia nascut a la casa que sa mare, amant del rei, tenia al carrer de la Bosseria»16. «Hauria nascut a l'entorn del 1423», precisa l'Ernesto Pontieri17,

que segueix el parer d'En Summonte, pel qual Ferrante va morir «el 25 de gener del 1494, a les 16 hores, i d'edat de 70 anys, deu mesos i 28 dies»18. I, aleshores, quan el príncep i futur rei va arribar a Nàpols, al 1438, no seria simplement un nen, sinó que ja «tindria catorze o quinze anys»19. O «tretze»20, d'acord amb els càlculs d'En Ryder. Una bona edat per començar a preparar, a prop del pare, els afers d'estat i la successió a la corona.

Sigui com sigui, tant si són catorze com tretze els anys que tindria En Ferran al moment d'arribar a Nàpols, En Ryder està convençut que ja tenia «quasi una edat per assumir responsabilitats [polítiques] formals»21. Efectivament: a l'abril de l'any següent de 1439 ja «es considerà En Ferran apte per assumir el paper de lloctinent general al regne de Nàpols», perquè, «amb la pretensió de donar a l'aspiració aragonesa al tron una credibilitat duradora, Alfons necessitava un hereu al seu lloc»22. I l'hereu escollit, per raons que no ve a tomb aquí de detallar, va ser En Ferran. El valencià Ferran.

Aquest és un fet cabdal i transcendent per tot el que revela de cultura catalana a la cort de Nàpols. Suposo que, conscients d'això, i recelosos dels seus orígens catalans, un cert nombre d'historiadors i erudits passen el fet per alt o l'obliteren a propòsit. D'altres el difuminen assenyalant que la seva formació va ser simplement espanyola, sense indicar a quin regne precís es va educar i formar.

Per exemple, En José Alcina, que era valencià i, com a tal, havia d'estar al corrent del naixement i infantesa valenciana d'aquest príncep, escriu simplement que «l'educació de Ferrante, com la del seu pare, fou espanyola i mai no pogué oblidar els seus costums i acomodar-se a les coses d'Itàlia»23.

L'afirmació és altament tendenciosa, perquè, sabent com sabem que els primers anys del seu pare Alfons van transcórrer a Castella, es podria deduir que també la seva formació havia de ser castellana, quan sabem del cert que fou totalment catalana.

Per això és encara més maliciós assegurar, com fa En López-Ríos, que «Ferrante feia servir el castellà en el seu cercle familiar»24, perquè, d'una banda, no en tenim cap rastre, per més remot que el vulguem cercar, i, de l'altra, sabem obertament que la seva llengua materna va ser la catalana i català va ser el seu primer entorn cultural.

És curiós, però, que En López-Ríos, com a aval de la castellanització d'En Ferrante, citi En Benedetto Croce25. Però aquest, en el punt precís que l'altre esmentava i assumia, no diu pas que el futur rei de Nàpols fos instruït i educat en castellà, sinó tan sols, com ja sabem, que era «Ferran mateix, nascut a Espanya i educat entre espanyols»26; que «escrivia força malament l'italià vulgar, que barrejava amb girs i modismes espanyols»27, i que «parlaven espanyol voluntàriament tant ell com el seu fill, el duc de Calàbria, les inclinacions dels quals eren també molt espanyoles»28.

Re, doncs, de «castellà», ni de «formació castellana». Re de re. És cert que Ferrante havia nascut a Espanya. Molt cert. Cap comentari. Però, dins d'aquest concepte geogràfic tan ample i nacionalment plural, tothom, sense ni una sola contradicció, posa de manifest que havia nascut a «València», on havia tingut una educació totalment catalana, raó per la qual parlava en català en el moment de ser cridat a Itàlia pel seu pare.

Llavors, el problema de la identitat de la mare, rebrota de nou. Per això, finalment, tenim els qui aposten per creure, com en el cas modern d'En David González29, o de l'Alan Ryder30, que la mare era napolitana.

Nogensmenys, la majoria d'autors tenen per bona la informació que era una dama valenciana, malgrat que de tant en tant l'anomenen també catalana: «La seva mare fou molt versemblantment una dama catalana anomenada Gueraldona Carlina Reverdit» –consigna la Wendy Marie Hoofnagle–31. I el mateix fa En David Abulafia, amb idèntics mots32. Però de mare catalana o napolitana –vinguda de Catalunya o no–, ningú no pot negar que Ferrante va néixer a València i que aquí va ser criat i educat en un entorn cent per cent català.

Ja al segle XVII fra Gerónimo de Sosa assegurava que «tot era afectació per ocultar la veritable mare»33 de Ferrante. Per què l'havien d'ocultar si era napolitana? Tot amb tot, per arribar a saber qui era la mare real s'ha vessat molta tinta. En Pontieri, d'una banda, i En Rovira i Virgili, de l'altra34, en recullen modernament, a grans trets, la polèmica mantinguda al llarg dels temps. Per l'italià, «gràcies a alguns documents que hi fan referència, elements concrets permeten avui d'atenuar l'obscuritat que espesseïa l'entorn de la seva figura, induint a tants desvariejaments sobre el seu nom»35. I, acte seguit, aporta un d'aquests papers clarificadors: «Al 1444 Alfons V disposava que Giraldona "la mare del Illustre e car fill nostre Don Ferrando Darago" fos transferit d'Espanya a Nàpols: ella era alhora la muller d'un tal Gaspar Revertit, de Barcelona»36.

Amb la qual cosa ara som plenament conscients que, a més de tractar-se «d'un jove immigrat qualsevol» –com postil·la la Venetz–37, en el moment d'arribar a Itàlia, la llengua d'aquest príncep i futur rei de Nàpols era el català. Era el

català quan tenia tretze anys. I havia de ser el català la resta de la vida, perquè a Nàpols va estar envoltat de catalans, amb qui forçosament havia de parlar, dia a dia, any a any, en aquesta llengua.

Per això mateix, tot i que adoptés el napolità, «que aprecià molt durant tota la vida, però que no dominà mai a la perfecció»38, hem de continuar pensant que la seva primera llengua –la llengua que li va estructurar la ment i li va servir per fer-se el món a la seva justa mesura– va ser la catalana.

Per l'Yves Renouard, que ressenya l'estudi de l'Ernesto Pontieri, «nascut vers el 1423, Ferrante fou educat com un príncep a la cort de València, sota la vigilància d'En Ximèn Peris de Corella, governador del reialme de València, d'Alfons Borja, bisbe de la ciutat, i de Diomede Carafa»39. Al 1438 es va traslladar a Itàlia i «no tornà mai més a la Península Ibèrica. Però guardà de la seva jovenesa i de l'entorn valencians els gustos com el de domar les bèsties salvatges i les habituds de l'esperit i de la llengua»40. De la llengua catalana, per descomptat. Així ho innova, conformement, l'Alan Ryder en parlar-nos dels seus primers anys a la capital del Túria: «El seu entourage era format exclusivament d'espanyols, [i] el català era la seva llengua usual»41.

I si era la seva llengua usual a València, ho havia de continuar sent a Nàpols, perquè En Pontieri ens confirma que «amb el transferiment de Ferrante a Itàlia, els espanyols continuaren tenint la direcció de la seva educació espiritual i física. Romangué el seu governador Corella; el seguiren o el retrobaren el seu confessor, el mestre Bernat Miquel, que era –es pot dir– el seu director d'esperit i, com a tal, hi era íntimament proper; el majordom Pere Sanç; l'almoiner Antoni Peris i els altres espanyols als quals degué sentir-se majorment lligat»42.

Ben cert: al capdavant de la seva cort personal hi havia «el seu antic preceptor Ximèn Peris de Corella»43. En Pontieri insisteix novament, pel que fa a la cort, que «la part de més crèdit i més nombrosa era d'origen espanyol», mentre que els napolitans «són pocs, especialment al principi»44. I, encara, quan al 1446 Alfons va haver de marxar a la guerra contra En Francesco Sforza, va cridar En Mateu Pujades i En Joan Olzina perquè vinguessin a fer costat al seu fill dins del seu Consell Regent45, on també hi havia altres «catalans addictes a la persona del duc o al servei de la seva cort»46.

És a dir, que el llavors encara duc de Calàbria i príncep hereu Ferrante estava envoltadíssim de catalans a la seva pròpia cort i la seva catalanitat era mostrada amb naturalitat i coneguda de tothom.

Però em deixava encara la darrera evidència i la més important de totes. Perquè si la seva mare era valenciana, o napolitana establerta a València, va viure en una ciutat monolingüe catalana i en relació amb la cort personal del seu fill, que també estava formada per catalans, i va ser la muller d'un barceloní, és que havia de parlar en català.

Doncs, bé: en parlar de la Giraldona, amant del rei Alfons, l'Alessandro Cutolo, subratlla que Ferrante «la venerava com una mare, a la qual havia concedit un apartament luxós al Castel Capuano, a Nàpols»47.

I, per l'Albert Berzeviczy som ara sabedors que «aquesta noble dama de València, que fou després casada pel rei amb En Gaspar Revertit de Barcelona, fou ella sempre considerada per En Ferran com la seva mare, respectada com a tal, i habitava amb el seu fill al Castel Capuano, a Nàpols, llavors del canvi de regnat»48.

La dada és cabdal i confirma que En Ferran va viure amb la seva mare almenys fins al 1458, en què va morir el seu pare i ell va esdevenir rei. I, com és de calaix, també hi devia parlar en català. I això acaba de donar-nos una dimensió fins ara desconeguda a l'ús de la llengua catalana a la nova cort ferrantina i a la llengua familiar i personal del nou monarca.

Per això En Pontieri reblarà que «no aprengué mai correctament l'italià. Amb els seus conterranis li era car expressar-se en català»49. I ja som al cap del carrer. Llavors, si s'expressa en català entre els seus connacionals és que emprava la llengua catalana com a llengua pròpia i habitual. Com a llengua de cort i com a llengua de prestigi. I així tenim documentada una carta seva als jurats de Girona, del 6 d'agost del 1458, signada per ell mateix a Càpua com a «Rex Ferdinandus», íntegrament en català50.

No pot ser més natural: escrivia i parlava en català, perquè era català. Si es desnaturalitzava aquest fet, la transcendència dels catalans i de la llengua i la cultura catalana a Nàpols i a Itàlia, quedava totalment enfosquida i perduda dins d'un magma d'ombres i incerteses.

Però els catalans d'aquell moment no van tenir cap dubte de la seva inqüestionable catalanitat. Així, en una carta que els consellers de Barcelona li adreçaven, el 10 de març del 1460, li comunicaven que ells i Barcelona li tenien un gran amor i que això «es per vos esser cathala e nat aci e esser inclinat per rehó de nostra fidelitat e dels loables usus e

costums d'aquesta patria amarnos. E d'açò clarissimament nos conste per lo comerci que los d'açi fan aquí, e per moltes letras d'aquells qui aqui aturen»51.

Clarificat i enllestit aquest punt, encara penso que hi ha un altre factor que no podem passar per alt: un cop establert i consolidat Ferrante al nou regne, no hi quedaria estancat ni tallaria de sobte les relacions amb els estats catalans ibèrics, car En Terence Scully ens advera que «durant el regnat de Ferrante sobre el regne independent de Nàpols, l'intercanvi intel·lectual i social romangué viu entre Nàpols i les àrees catalanoparlants de la península espanyola, especialment Catalunya i València. Molts costums catalans foren introduïts a Nàpols»52.

I encara, apunten En Nadal i En Prats, «durant la guerra civil [catalana], molts catalans tornaren –o anaren per primer cop– a Nàpols. En els esmentats Annali Raimi, el cronista diu que un dia de 1463 venerunt tres naves onerate Catalanis de Barchinona cum uxoribus suis et filiïs eorum Neapolim»53. És a dir: «Vingueren a Nàpols tres naus de Barcelona carregades de Catalans amb les seves mullers i els seus fills». I no deurien ser les úniques, ateses les condicions polítiques dels regnes catalans ibèrics. N'hi hagueren que arribarien i viurien a Nàpols ciutat i capital, però molts d'altres s'escamparien arreu del regne. Un nombre molt més reduït, tanmateix, viuria a la Cort on tindria càrrecs i oficis, com el barceloní Benet Garret.

Així, sabem també que «d'entre els que arribaren a la cort de Ferrante en aquells anys de la guerra civil catalana, hem de destacar Benet Garret, de qui tractarem en un altre apartat, el cèlebre Chariteo de l'Acadèmia Pontaniana, o Romeu Llull o Jaume Ferrer de Blanes»54.

En Cahner hi insisteix: «Durant la guerra civil del Principat es produí un nou corrent d'emigració cap a Nàpols, especialment de mercaders i de menestrals, fins al punt que la colònia catalana tornà a ésser pròspera, tot i que no deixà d'ésser malvista»55.

Devia ser un degoteig constant i interminable, car encara al 1492, als darrers anys del regnat de Ferrante, i durant les persecucions inquisitorials fetes a fi d'erradicar la tinença i lectura de la Bíblia en romanç a Catalunya, En Joan Liminyana, un dels detinguts i interrogats a València en aquest any precís, «havia determinat escapar-se cap a Nàpols, on vivia un germà seu»56. I exposava, tal com ho recull En Jordi Ventura, que «ja allà en Napols tendrían son cap reposat, fora de perill de la Inquisició e de star com a ovelles al degollador»57.

Assumit aquest nou panorama –el d'un rei de Nàpols en contacte continuat amb catalans i amb els diversos estats de Catalunya, que parla i escriu en català– ara entendrem millor que «si li calia escriure de pròpia mà a una persona amiga, emprava un llenguatge híbrid, barrejat de veus napolitanes i espanyoles, en un estil bast, asintàctic, gens personal»58.

Això, i el desconeixement o obliteració de la seva naixença i primera educació a València, ha fet creure que les expressions espanyoles d'algun dels seus escrits eren castellanes. Per l'Elías de Tejada, Ferrante va mantenir «una curiosa pervivència del seu castellanisme en el llenguatge, perquè no obstant haver passat tan nen a Itàlia, ser rei de Nàpols prop de quaranta anys i estimar tant les lectures, no aconseguí eludir el pes dels castellanismes en els seus escrits»59. Segons aquest autor, En Francesco Novati ha localitzat una carta del rei «on barreja girs castellans amb d'altres de Nàpols i delata l'idioma barrejat que feia servir»60.

Però tot i l'asseveració de castellanisme lingüístic del rei, en cap moment no argumenta per què un catalanoparlant, nascut a València, i educat en català en una ciutat catalanoparlant, que va passar de jove a Itàlia, sense contacte conegut amb cap ambient castellà continuat i regular, i, en canvi, que va viure envoltat de catalans a la cort, a la tresoreria, en el seu consell personal, i amb qui es va relacionar sense interrupció ni defallença, podia escriure en un llenguatge barrejat de napolità i castellà.

Tot sembla més aviat induït sobre una il·lusió, perquè En Tejada creia que l'establiment del rei Alfons, el seu pare, a Nàpols «fou la primera síntesi vivent de Catalunya, Nàpols i Castella»61, com si el fet puntual que aquell rei de Catalunya hagués nascut a Castella ja pressuposés que la nació castellana completa, els seus homes, les seves institucions, la seva cultura i, especialment i sobretot, la seva llengua, s'haguessin traslladat a Itàlia i s'hi haguessin barrejat amb la llengua i la cultura napolitana i la catalana. Cosa que no va passar mai. I creure-ho és posar en evidència o bé una manca de capacitat intel·lectual per entendre els fets o bé una meravellosa facilitat política per desvirtuar-los.

En canvi, si els espanyolismes fossin, com sembla prou versemblant, el resultat de la seva catalanitat innegable –perquè la llengua catalana era llavors tinguda per una llengua espanyola o, simplement també, per la llengua espanyola–, seria més congruent fer-los venir del català.

Ara, el mots de la Venetz prendrien un gran relleu i farien sentit del tot quan ens assegura que en estudiar una de les cartes personals de Ferrante, «resulta difícil definir si es tracta de napolità ric de catalanismes o de català ple de napolitanismes»62.

Per En Francesco Montuori i En Francesco Senatore, que estudien la llengua del rei Ferrante i de la cancelleria napolitana, a Nàpols «ens cal constatar, als anys coberts dels autògrafs de Ferrante, la consuetud d'escriure lletres diplomàtiques també en català»63.

Per ells, és normal adonar-se que el català «es fa sentir sobretot a l'scripta, però també a la fonètica, mentre apareix esporàdica l'aportació en la formació de les paraules i del lèxic»64. Com que, a més a més, «entorn a Ferrante continuaren treballant, flanc a flanc, catalans i napolitans»65, troben que «la llengua de les cartes autògrafes de Ferrante, [és] un vulgar del qual el català és sols un ingredient»66. Un ingredient, tanmateix, que ens indica de tot en tot que el substrat lingüístic del monarca era el català.

És normal i comprensible, doncs, que si la llengua del rei Ferrante era la catalana i en català es va relacionar amb les persones més pròximes, quan volgués escriure napolità, no pogués fer-ho correctament i li sortissin textos farcits de catalanismes.

Amb això en ment, ara també em sembla naturalíssim observar que, quan Ferran escrigui al seu oncle, el rei Joan, el 6 de gener del 1460, ho faci en català67. I que quan Joan II, en acabar-se la revolta de la Generalitat contra la seva persona, en veient perillar la concòrdia que acabava d'establir amb el rei de França Lluís XI, li escrigui a Ferrante que «nostres embaxadors en França no sabem que faran ab lo Rey de França, pero les demostracions son pus tost de ruptura que de concordia»68.

Llavors, si la llengua del rei era la catalana i es va casar, en primeres núpcies amb Isabel de Chiaramonte (dita també de Claramonte, Claramont o Claramunt), que no era castellana; i al 1477 es va tornar a casar amb Joana d'Aragó, que havia nascut a Barcelona a l'any 145569 «a casa de mossèn Francesc Dezplà»70; que havia estat educada per la també catalana Isabel de Mur71, i que «ere molt parcial als cathalans, los quals, e tots los altres vassalls del senyor rey, molt virtuosament amave»72, es fa encara més fàcil de comprendre que l'única llengua de la cort i de la família reial havia d'haver estat el català.

Pel que fa a l'entorn de la princesa Joana, sabem que al 1469 hi havia a casa seva, a Barcelona, entre d'altres dames, i al costat d'Isabel de Mur, la seva germana Brianda de Mur73, i Elionor d'Íxar, Maria Bernat o Orfresina Vilaragut74.

Per En Vicent Genovés, «a més a més de l'element femení, a casa de Dona Joana hi ha homes empleats, sotmesos a la direcció de Mossèn Guerau d'Espés, majordom. Col·laboren amb ell dos capellans de l'oratori de la Infanta, mossèn Joan de Medina i mossèn Joan de Montclús; el confessor de Dona Joana, fra Pau Plegat –tal vegada el mateix confessor de Joana Enríquez, que va batejar la Infanta–; Lluís de Santàngel, com a tresorer –probablement el que més tard, ocupant un càrrec idèntic a la cort dels Reis Catòlics, tingué tanta intervenció en l'aspecte econòmic de l'empresa colombina–; mossèn Pere Giner, cavaller i escrivà de ració, ajudat per En Francesc Stanyol, i el camarlenc mossèn Bernat Margarit»75.

Com podem constatar sense cap mena d'embuts, tot l'ambient és cent per cent català. I és en aquest ambient on ella es relacionaria i on es formaria culturalment i lingüística. Això explicaria que es conservin diverses cartes seves, adreçades al seu pare, el rei Joan II, en un català bell i solemne.

Nomenada Lloctinent per Catalunya i Mallorca pel rei mateix, el 30 d'octubre del 1475, a fi que pogués presidir les Corts que s'havien de celebrar imminentment, Joana li escriu: «En quanta congoxa e perplexitat sia yo de present constituida, noy poria haver james dit a V.R.M. com considere ha circa hum mes arribi en aquesta ciutat per entendre juxta lo manament de aquella a los de la Cort de aquest Principat en provehir e subvenir les necessitats que en moltes parts del dit principat ocorren e per dar votiva fi e conclusio en los negocis de la dita cort no haia pogut fer cosa alguna, ne tinga sperança poder deduir a exequcio lo que a mi es manat»76.

Conformement, quan la infanta Joana va arribar a Lleida per fer-se càrrec de la Lloctinença, atesos diversos problemes amb grups armats catalans, «els estaments solien reunir-se il·legalment a Girona»77. Joana ho exposa així al seu pare: «Los dits tres staments se ajunten cascun dia a so de campana en que son passats cent en nombre entre eclesiastichs, militars e sindics de Universitats, qui estan asseguts per staments a forma de Cort, e que lo dit Bisbe de Gerona fa les continuacions de hun dia al altre»78.

Per En Genovés, «els poders rebuts del seu pare li confiaven absolutament la direcció política del Principat» i, en funció

d'això, «queda, així, sota el seu mandat personal l'administració de justícia, que sabé exercir amb notabilíssima discreció. Joana fou enèrgica, i als registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó abunden els testimonis de com castigà crims i delictes»79.

Exercint, doncs, les seves dots de governant i jutge, Joana escriu novament al seu pare: «E axi vist per mi que los dits Ribes e Cruïlles han be servit aquella (V.M.) e han perdut lurs bens e que moguts mes per ira qui es via de natura que per altre respecte hauran axi obloquit e mal parlat, veent que es metien soltament en nre. poder, considerant que vra. excellencia per sa gran humanitat e clemencia no fa cas de paraules e maiorment de aquelles qui quesvulla [sic] diguen moririen per aquella tots temps que mester fos per juntarla, los atorgui la remissio pus no y veya instancia de part alguna ques digues lesa»80.

Davant de la incursió per terres empordaneses al 1476 d'un capità napolità a les ordres del rei de França, «Joana prepara tropes que s'enfrontin als invasors, utilitza l'esdeveniment per encarir davant les Corts la urgència d'auxilis econòmics, i simultàniament aconsella al rei que, per guanyar temps, es gestioni una treva amb el cap francès»81. I prossegueix En Genovés: «Les incursions franceses a la vall d'Aran troben vigilant la Lloctinent de Catalunya. Moltes vegades s'anticipa al perill i prevén el rei de possibles contingències: així, per exemple, quan li parla de "les naus que foren vistes devant Sent Pol e Palamós", o aquella vegada que li comunica la notícia que "hum prevere castellà apel·lat Mossen Pedro, li ha dit en confessió que lo serenissimo Rey de Castella, vostre fill primogenit, germà meu, passa perill que si ve a batalla ab francesos alguns de son exercit lo deuen trahir es deuen revoltar contra ell per matarlo si poran"»82.

A més a més, per En Lluís Batlle i En Santiago Sobrequés som sabedors de moltes altres gestions diplomàtiques que la infanta Joana va dur a terme, des de Fraga, Lleida, Balaguer, Cervera o Barcelona, en l'execució de la seva lloctinença: tota la correspondència, adreçada tant als jurats de Girona, al batlle general de Catalunya, com una circular dirigida als catalans en general, llevat d'una carta en llatí, és íntegrament en català83.

Així mateix, un cop acordat el matrimoni amb Ferrante, com que al rei no li convenia desplaçar-se a Catalunya, el casament es va verificar per poders a Cervera i se n'ha preservat l'acta matrimonial, datada el 3 de novembre del 1476, a l'Arxiu Reial de Barcelona. Com ja m'esperava, la infanta Joana escriu en català: «Yo Dona Joana, infanta darago e de Sicilia, mitjançant vos don Galceran de Requesens, conte de Trivento, Embaxador, nuncio e procurador del Senyor Rey Don Ferrando Rey de Sicilia, de Hierusalem e de Hungria, reeb e prench lo dit senyor Rey Don Ferrando en mon marit legitim e senyor, com ell a mi, vos mitjançant, reeb e pren per muller sua, e en ell yo consent com en verdader marit e senyor per paraules de present»84.

Segons ens reporta En Genovés, «el bisbe de Girona, mossèn Joan Margarit, després de llegir les capitulacions matrimonials i la dispensa apostòlica de consanguinitat, preguntà als procuradors del rei de Nàpols si Ferrante acceptava com a muller Joana d'Aragó. El comte de Trivento, Galceran de Requesens, respongué afirmativament. Interrogada, alhora, la núvia, contestà amb veu ferma: "Reeb e prench lo dit senyor Rey Don Ferrando en mon marit legitim e senyor"»85.

Vista la qual asseveració, En Genovés confirma que van ser amb aquestes «paraules textuals amb què Joana d'Aragó es convertí en reina de Nàpols»86.

És a dir, que Joana va esdevenir reina de Nàpols parlant en català. I si ho va fer en català, potser també va ser perquè era catalanoparlant.

No nego en cap moment que Joana parlés o que pogués parlar castellà o aragonès –un aragonès molt castellanitzat o un castellà farcit d'aragonismes–, perquè l'aragonès devia ser o era la llengua de la família, sinó que, ponderant tot el que he vingut mostrant, ara tampoc no podem negar que coneixia la llengua catalana, que hi llegia, la parlava i l'escrivia, tant entre els membres de la seva família com en públic, amb total desimboltura. I que, llavors, potser també podríem conjecturar, sabent com sabem que Ferrante era catalanoparlant, que entre ells poguessin igualment parlar en català i que el català fos la llengua de la nova família reial.

Ens reporta En Fernández Murga que «Joana, abans de sortir de Barcelona, fou coronada solemnement a la Plaça del Rei com a Reina de Nàpols, després d'haver renunciat prèviament a tots els seus drets eventuals a la Corona d'Aragó. El 22 d'agost [del 1477] la Infanta aragonesa s'embarcava vers el seu Regne. Joan II s'acomiadà commogut d'aquella filla a qui ja no tornaria a veure més. En el viatge l'acompanyaven, a més del Duc de Calàbria i dels nobles napolitans del seu seguici, el Comte de Cardona i Prades, que havia estat nomenat Virrei de Sicília i nombroses dames de la noblesa aragonesa que, en gran part, es casaren després a Nàpols»87.

Per En Genovés, les dames que la van acompanyar eren de tots els estats de la Nació: «Junt amb Joana, moltes dames aragoneses, catalanes i valencianes ocuparan el centre d'aquella cort»88 napolitana. Però En Cahner ja veurà totes les acompanyants, indistintament de la seva procedència, com a «donzelles catalanes»89. I qui va coronar els nous sobirans a Nàpols va ser el cardenal Roderic de Borja, llegat pontifici que, expressament per a l'ocasió, acabava d'arribar de Roma90 i era, com tothom sap, catalanoparlant.

No hauríem d'oblidar que el metge personal de la reina Joana, tant Nàpols com després a València, va ser En Jeroni de Torrella. Quan En Jon Arrizabalaga ens parla d'aquest notabilíssim metge, ens comenta que, «després d'estudiar medicina a Siena i Pisa, es vinculà a la cort napolitana de la reina Joana d'Aragó (1455-1517), de la qual fou metge a Nàpols (1477-1499) i a València (1499-1504)»91.

La cort napolitana de Joana ha estat observada amb curiositat notable per En Benedetto Croce, a «La Corte delle Tristi Regini a Napoli»92, i ens ha deixat una llista valuosa de les dames que en van formar part. Entre d'altres, trobem que al costat més proper de la reina hi ha Joana de Vilamarí93, Àngela de Vilaregut, Maria Carroç94 i Violant de Centelles95, amb les quals forçosament havia de parlar en català.

I En Genovés ens indica que, entre els homes d'aquella famosa cort, hi havia, també, entre d'altres, En Raimon de Cardona; el Cardenal Remolins, Arquebisbe de Sorrento; el Cardenal Lluís de Borja, el Gran Almirall Bernat de Vilamarí, En Jeroni Fenollet, En Gaspar Pomar, En Lluís d'Íxer o el barceloní Nicolau [sic] Garret96, dit il Cariteo, «que sabé recollir a les seves "Rimes" les ressonàncies d'aquella cort de les tristes Reines»97, i que va ser, entre els poetes que «cantaren l'amor a la cort dels aragonesos de Nàpols», des del 1450 al 1500, a parer de l'Erasmo Pèrcopo, «sens dubte el millor»98.

La potència catalana i catalanoparlant de Joana d'Aragó no s'acaba aquí. Un cop vídua, tornaria a València per fer-hi un petit sojorn, abans de la seva marxa definitiva cap a Nàpols, on finalment finaria. Ho sabem pel cronista que coneixem amb el nom d'Andrés Bernáldez, pel qual «l'any de 1499 vingueren les Reines de Nàpols, mare i filla, a Espanya, germana i neboda del rei En Ferran, i amb elles el Gran Capità Gonzalo Fernández, duc de Montegargano, i tres o quatre Prelats molt honrats, Arquebisbes i Bisbes, i restà a Aragó la Reina jove, en un lloc prop de València»99.

Informació idèntica ens forneix l'Alfons de Santa Creu, que exposa, segons ens detalla assenyaladament l'Antonio de la Torre, que va venir a Espanya «la reina vella de Nàpols, germana de pare i mare, i deixava la reina, filla seva, a València»100. I, com era d'esperar, segons En Genovés, «des d'aquest retir valencià, Joana d'Aragó contemplava els esdeveniments de l'època»101.

Llavors, «el 27 de maig del 1501, Ferran la va nomenar lloctinent general a Aragó, València i Catalunya i als comtats de Rosselló i Cerdanya»102, perquè, «el temps que hi residís, fos amb l'autoritat i dignitat que es requeria»103. Doncs, bé: Joana d'Aragó va fer el jurament de lloctinent general, el 19 de juny següent, a la Catedral de València, en català104. Si més no, l'acta del jurament és redactada íntegrament en aquesta llengua.

El mateix dia es va escaure la protesta del síndic del braç militar en el moment del jurament, i també és en català105. Com també és en llengua catalana la «Crida de la Senyora Reyna»106, feta pública entre final de juny i primers d'agost, i amb què, a parer d'En Belenguer, Joana «comença un treball infatigable pel qual intenta netejar la ciutat de València de la corrupció»107. Ve signada en català amb els mots de «La trista Reyna»108, això que ens indica que aquest epítet famós era emprat per la reina en català amb tota normalitat.

Finalment, també són en català la Crida contra els vagabunds i rodamons que hi ha a la ciutat i regne de València, datada el 7 d'agost del 1501109 i la carta als notaris de València Pere Mas i Gaspar Lor, del 14 de juliol del 1503110.

I, sobretot, tenen una importància especial per tot el que vinc tractant, les tres cartes que el rei Ferran adreçarà a la seva germana Joana i a d'altres càrrecs del país, íntegrament en català i que vénen datades correlativament a Sevilla, el 20 de febrer111; a Toledo, el 4 de maig112 i a Saragossa, el 17 d'octubre del 1502113.

Al 1506 Joana tornaria a Nàpols, quan el rei Ferran hi passaria, des de Barcelona, el 4 de setembre114. Segons En Bernáldez, el rei «féu llavors aparellar una flota molt formosa de galeres i vaixells i naus d'armada i de fustes, sent a Barcelona, i s'hi embarcà amb la seva muller la Reina [Germana], i amb la seva germana i nebodes les Reines que foren de Nàpols, i amb una altra molt honrada companyia del seu casal i família, i amb molta gent d'armes i partí de Barcelona»115.

El Dietari de la Generalitat postil·la que, «partiren de la present ciutat, per mar, les majestats del rey e reyna, nostres senyors, ab X galeres y quatre fustes de rems per al realme de Nàpols, acompanyats de moltes naus grosses, barxes i

altres fustes de gàbia en gran nombre, en les quals anaven ducs, comtes i molts hòmens de títol y gentils hòmens»116. I En Soldevila rubrica, com entra pels ulls, que el rei hi anava «amb la reina i amb gran nombre de cavallers catalans»117.

Ens aproxima encara molt més als fets En Feliu de la Penya, car segons ell, «s'ajuntaren a Barcelona l'Armada de Catalunya, que governava el seu general Vilamarí, i les galeres de la Diputació i Ciutat de Barcelona, a les quals s'afegí una altra que armà Barcelona per mitjà del seu Conseller Tercer, Francesc de Junyent, escollit per acompanyar el Rei»118. Ferran també «llogà tres naus genoveses, que manà armar de Catalans, i semblant-li al Rei prou poder per assolir els seus designis, apressà la sortida»119.

Seguien el rei, «a més a més de les Milícies de l'Armada, gran nombre de Cavallers i Ciutadans de Barcelona»120, que cita puntualment i que són aquests: «el Castellà d'Amposta, el Comte de Ribagorça, el Bisbe de Girona, el de Vic, Mossèn Gralla, Mossèn Ros, Pere Llull, el Pavorde Sans, Galceran Dusay, En Marimón i el seu germà, Mossèn Carbó, En Plegamans i d'altres molts que no es refereixen i deu Cavallers de la Casa de Sant Climent»121. O sigui, que la reina Joana, marxava de Barcelona vers Nàpols envoltada de barcelonins i catalans, entre els quals també s'hi comptaven tots els valencians.

Per En Cahner, «el 1506 havien anat també a Nàpols, en el seguici del rei, la seva germana Joana, vídua del rei Ferrante de Nàpols, i llur filla dita també Joana d'Aragó, vídua de Ferrantino, les anomenades Tristes Reines, de qui ja hem parlat com a nucli aglutinador de la vida cortesana de Nàpols abans del 1500 i de València entre 1501 i 1506. En el viatge es feren acompanyar d'algunes de les dames de llur palau valencià. Dames i gentilhomes, en bona part procedents de València, s'integrarien així a la ja "mestissa" alta societat napolitana»122. Per ell, «la residència d'aquesta cort era el Castel Capuano, on també es trobaven Beatriu, filla de Ferrante, que havia estat reina d'Hongria, i una néta d'aquell mateix rei, Isabel d'Aragó, duquessa vídua de Milà i la filla d'aquesta, la duquessa Bona Sforza, futura reina de Polònia. Entre les dames catalanes al servei de les reines vídues de Nàpols hi havia Joana de Vilamarí, Violant de Centelles, Àngela de Vilaregut i Maria Carròs»123.

És en aquest ambient de catalanitat absoluta que En Cahner creu inexplicablement que la nova reina Joana, «malgrat haver nascut a Barcelona i haver estat educada per una catalana, Isabel de Mur, fou un agent de castellanització»124. I que la Cort de Nàpols «fou potser el més notable d'aquests nuclis castellanitzants fora de Castella, almenys des del casament, al 1477, de Ferrante amb la germana de Ferran el Catòlic, Joana d'Aragó»125. El mateix que pensarà el Pare Batllori, car, pel que fa al castellà, afirma que el matrimoni «atorgà a aquesta llengua, i no al català, la categoria de segona llengua cortesana»126. Dades que, a més d'esbiaixades, em semblen del tot increïbles.

Suposo que En Cahner, que no aporta cap referència documental per justificar les raons de la seva asseveració, i En Batllori, que tan sols es basa en una lletra en castellà de Joana al Papa Alexandre VI127, arribaven a aquestes conclusions perquè, seguidors d'una informació tan poc fiable com la tradicional, i sense tenir en compte les fonts que apunten i confirmen tot el contrari, i que he vingut exposant fins aquí, s'han cregut a ulls clucs que Joana, no només parlava i escrivia castellà, sinó que va fer parlar i escriure tothom en castellà.

Ultra ser inexplicable que Joana tingués com a llengua pròpia el català i que en català escrivís a tothom, llevat del Sant Pare, i que a aquest, precisament catalanoparlant com ella, catalanorgullós i catalanoscrivent fins i tot a certs personatges tinguts per castellans de la seva cort pontifícia o que hi estaven relacionats, li adrecés, precisament a ella, una carta en castellà, encara em fa desconfiar molt més que el text de la missiva sigui farcit d'ortografia catalana, de catalanismes a dojo i, per si fos poc, s'hi hagi preservat, fins i tot, un mot totalment català –«strényer»128–, que fa sospitar ple que som davant d'una evident traducció.

Baldament la lletra s'hagi preservat als arxius Vaticans, i malgrat que el Pare Batllori, potser per això, la qualifiqui com a «original»129, ell mateix s'adona que, almenys en un altre cas, el signant d'una lletra preservada a l'Arxiu Secret Vaticà, «no és l'amanuense de les altres cartes»130 que signa. Conformement, En Danilo Romei i la Patrizia Rosini, en transcriure una altra lletra del papa Alexandre a la Júlia Farners, del juny del 1494, també en aquest mateix arxiu, ens innoven que es tracta d'una «minuta no autògrafa»131.

Si, a més a més, tenim present que tot un reguitzell de missives d'aquest arxiu relacionades amb Roderic de Borja són admeses per En Batllori com a «còpies»132, tot indicaria que, de tant en tant, alguna carta tinguda per autògrafa, podria ser perfectament una còpia o, és clar, una traducció. I jo crec que aquesta lletra de Joana a Alexandre VI, en castellà, n'és una.

A aquestes alçades, ja no hauríem de fer escarafalls davant la possibilitat –que jo en diria certesa– que algunes lletres, per la raó que fos –com era natural arreu, a les cancelleries totes–, són traduïdes i arxivades en la llengua que, en el

moment adient, hom ha cregut més oportuna o menys perillosa.

Són nombrosíssimes les cartes recollides per En Romei i la Rosina de l'època d'Alexandre VI, tant d'aquest papa com de personatges que s'hi van relacionar, provinents de diversos arxius, que ens són descrites com a «còpies»133, alguna, fins i tot, del segle XVIII134.

És clar que una còpia no implica necessàriament un canvi de llengua. Molt clar. Però tampoc no l'exclou. I això no ho podem obviar.

El Pare Batllori, avesat com estava a seguir la correspondència borgenca d'arxiu en arxiu, també s'ha adonat d'aquesta irregularitat i, així, comenta: «Els originals de les lletres adreçades per Ferran i Isabel al sant pare els anys 93 i 94 es conserven, almenys en alguna part, en aquell recull vaticà. Si hom pogués trobar encara els originals de Roderic, desapareguts de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la correspondència guanyaria doblement en interès i en poder d'interpretació. El rei Ferran emprava indistintament l'espanyol [vol dir, és clar, el castellà] i el català, probablement segons qui fos el secretari o l'amanuense; però els seus autògrafs de l'Arxiu vaticà són tots castellans»135, per bé que havien d'anar adreçats a catalans. Que cadascú ho interpreti com bonament li plagui.

Però, continuem. En la tendència innata de descatalanitzar la barcelonina reina Joana, l'Estela Pérez Bosch, imbuïda del món de les lletres castellanes, fa, per acabar-ho d'embolicar, un pas endavant en aquesta mena d'absurd històric i, a més d'atribuir la castellanització de les classes valencianes a la cort de les Tristes Reines, esmenta ja la muller barcelonina de Ferrante com a «Juana de Castilla»136.

Amb una Juana de Castilla, sí que es podria dir el que diu En Cahner, que «el castellà fou la llengua familiar del rei [Ferrante]»137. Amb una reina ara ja castellana i un Ferrante espanyol, però sense determinar d'on, sí que quadraria tota la parafernàlia ideològica que s'ha vingut abocant sobre aquest particular, amb la ignorància o la insídia amb què s'ha fet. O amb totes dues alhora.

Però nosaltres ja hem vist com la llengua del rei era el català des de la naixença. Que el català era la seva llengua familiar. I que, en tant que catalanoparlant, se'n va anar a Nàpols i com a català hi va ser coronat rei. I allà hi va viure, envoltat de catalans fins al forro de les orelles. Hem vist que es va casar amb una princesa barcelonina. Barcelonina i catalanoparlant, que escrivia en català a nivell familiar i a nivell oficial, que també va ser educada per catalans i que va viure embolcallada de catalans i catalanes. A Barcelona, a Nàpols, a València i, novament a Nàpols, fins a la mort.

Però en l'endemig, sabem encara que la reina Joana, en tant que reina de Nàpols o lloctinent general de la Nació catalana, va exercir tasques de mecenatge cultural. I ho va fer per promoure l'edició, pel cap baix, d'una obra en català.

Així, En Just Pastor ens innova que En Pere Lluís de Borja i Llançol va escriure el llibre intitulat «Capella de la Sancta Mare Esglesia, en la qual son moltes bellissimes exposiciones, é rubriques. Manuscrit. L'escriví en la seva llengua materna llemosina a instàncies de la Infanta Joana, reina de Sicília, germana del rei Ferran el Catòlic, Virreina que fou de València. El manuscrit del qual, amb lletra d'aquell temps, posseïa l'escrivà José Mariano Ortiz»138. És possible que aquest mecenatge no es limités a una sola obra i a un sol autor i que s'hauria hagut de desplegar amb l'energia i la generositat habituals de les reines i dels mecenes del moment. Però només ens n'ha quedat aquesta «trista» traça, mercès a la qual sabem, amb totes les lletres, que Joana instava a escriure en català.

Aleshores, em sembla inversemblant que En Cahner, En Batllori, la Pérez Bosch i, amb ells, un bon tou dels estudiosos de la llengua i altres àmbits afins, veiessin la Cort de Nàpols com un motor de castellanització. Entre ells vull destacar el parer d'En Vicenç Beltran, que ho ve a resumir tot, car afirma categòric que, després de la mort del Magnànim, «el que destaca en aquest període és la mancança de qualsevol element de judici que ens permeti ni tan sols albirar la possibilitat que la llengua catalana s'hagués mantingut literàriament vigent a la cort de Ferrante i dels seus successors»139.

Si tots ells neguen un cop rere un altre la presència de la llengua catalana a la cort ferrantina és perquè en cap moment no han tingut accés a la informació que acabo de rellevar, ni han tingut en consideració el paper transcendental de la censura i la seva actuació en la traducció d'obres, manuscrits i tota mena de documentació catalana al castellà i a l'italià, així com la responsabilitat en la desaparició premeditada de documentació i obra impresa. Per això En Cahner, en insistir sobre la llengua de la cort napolitana i del rei Ferrante, escriu: «Jaume Ferrer de Blanes entrà al seu servei com a conseller i com a joier (així consta ja el 1487), i, tot i que l'obra literària d'aquest escriptor és tota en català, arribà a dominar el castellà, com ho demostren les cartes que hi escriví als Reis Catòlics i a [En] Colom en qüestió de cosmografia»140.

Però de les cartes en qüestió no en tenim els originals, sinó el que ens ha arribat imprès al seu llibre, estampat pel seu fill adoptiu Rafel Ferrer, al 1545141, en plena època de castellanització forçada i ja passat per la supervisió i reelaboració censora de la monarquia.

Suposo que, per això mateix, En Canher s'estranyava que la llengua d'aquestes comunicacions entre catalans fos el castellà. No ho podia entendre. I escriu: «És significatiu que Ferran II de Catalunya-Aragó escrivís en castellà tant a Ferrer com a Garret, cosa no gens freqüent tractant-se de personatge catalans d'origen burgès i no pas aristocràtic»142.

I menys comprensible és encara que En Ferrer escrivís a En Colom en castellà. Car, si, a més a més, sabem que En Colom era català i que tots els seus escrits han estat sistemàticament rescripturats, i s'hi han canviat els topònims i els antropònims143; i si tenim present que de tota la documentació que tenim avui de la preparació del segon viatge colombí, redactada i signada pels reis a Barcelona, a Simancas tan sols s'hi «troben els duplicats dels despatxos donats a favor d'En Colom i relatius al viatge que se li encomanava»144 –és a dir, les còpies castellanes, però no pas els originals redactats a Barcelona–, caldria mirar amb més precaució aquest presumpte paper de la llengua castellana entre dos catalans il·lustres, homes de cultura i escriptors prolífers. I caldria tornar a revisar a grans camades el paper de la presència «ingent» del castellà a la cort napolitana de Ferrante, que, ara mateix, m'ho miri per on m'ho miri i m'ho agafi per on m'ho agafi, no sé veure per enlloc.

Encara més: si com es diu, rediu i es repeteix fins a la nàusea que amb el casament de Ferrante amb Joana, al 1476, es va iniciar el període de castellanització de la seva cort, hauríem de trobar la presència del castellà arreu de les seves relacions literàries. I no és ben bé així. Segons En Manuel Peña, «En Compagna ha investigat les influències i relacions que s'establiren entre la cultura meridional i la catalana al segle XV: "Per exemple, podem avançar que tot intentant establir quines han estat les fonts de la Summa de Lopo de Spechio, he trobat entre elles, al costat de textos italians, especialment meridionals, obres historiogràfiques catalanes i ibèriques, probablement presents a Nàpols quan Lupo escrivia la seva Summa". Existeixen notícies nombroses d'aquestes interrelacions culturals, en la seva majoria procedents de la tasca investigadora d'En Benedetto Croce; per exemple, en el regnat de Ferrante (1458-1494) la presència d'obres didàctiques catalanes s'intensificà, traduïdes a l'italià –com el Llibre de Menescalia d'En Manuel Dies de Calataiud (1485), les Ordinacions de la casa del rei, de Pere el Cerimoniós (1485) o la versió catalana del Secreta secretorum (1475)–, en versió italiana del mateix autor –com la Prattica dell cetreria, de l'ardiaca de València Macià Mercader (1475)–, o directament en català, segons En Croce, com el Libre del coch del mestre Robert, tan divulgat al segle XVI per la impremta»145.

Com explica a la perfecció En Peña, si la presència d'obres catalanes a Itàlia durant el regnat d'En Ferrante «s'intensificà», és que la presència de la llengua catalana havia d'haver estat més evident del que percebem avui i, en cap cas, no podia haver minvat. I el que és inversemblant del tot és que hom s'emmirallés, a Itàlia, en la llengua castellana, quan a Catalunya, encara durant els primers decennis del segle XVI, hom quasi no llegia llibres en castellà o no en llegia ni un.

De conformitat amb En Peña, la noblesa catalana més que pel castellà, tenia una gran predilecció per la literatura italiana i «els ciutadans honrats també participaren d'aquest interès. En Francesc Marquet (1514) no tenia cap llibre en castellà, i sí dos en italià; En Francesc Vernegal (1524) posseïa 17 llibres en llatí i 10 llibres en llengües vulgars: 4 en català i 4 en italià, i només dos en castellà»146. Però, és clar: ja sóm al 1524.

I bo i així, un ciutadà més o menys culte de la Barcelona de començament del XVI, de 17 llibres registrats a la seva biblioteca, només dos eren en castellà. I a València, la situació és idèntica. O, fins i tot, més radical. L'ha estudiada profusament En Philippe Berger. Per ell, entre els anys 1490 i 1506, «s'observa un equilibri satisfactori entre el llatí i el valencià, que ocupen respectivament el 43,03% i el 50,63% del total dels llibres publicats a València. El castellà, [n'és] totalment absent»147.

Ni es pot dir més clar ni de forma més contundent: les llengües emprades en els llibres publicats a València són tan sols i únicament el llatí i el català. Com us deia, no sé veure per enlloc on era la gran influència de la llengua castellana, ni la seva gran fama ni el seu immortal prestigi, ni l'embadaliment llegendari dels catalans per aquesta llengua. I, llavors, cal que siguem honestos i honestament ens demanem: si no hi havia ni remotíssim rastre de castellanització cultural ni llibresca a la Catalunya hispànica, per què n'hi hauria d'haver hagut a la Itàlia catalana?

La força de la inèrcia, l'hàbit de nodrir-se de fonts impreses ja passades pel sedàs de la supervisió censora i el demèrit de repetir el que la intel·lectualitat castellana –i la catalana que li ha estat genuflectida– ha anat escrivint durant segles comporta aquestes servituds, aquests paranys i aquestes distorsions.

I si, com indica novament En Cahner, «durant el període del primer regnat de Ferrante la pressió del castellà com a llengua de cultura havia disminuït a la cort» i que «als cançoners dels temps de Ferrante era la poesia italiana la que dominava. I quan el seu fill Frederic reintroduí a la cort la poesia aquesta ja fou en llengua italiana»148, s'entén encara molt menys que els reis de Nàpols, immersos dins una societat italocatalana, haguessin pogut castellanitzar re.

I és encara en aquest mateix sentit que l'Arturo Farinelli assenyala que, d'ençà del 1472, i «malgrat que mal sabés italià, Ferrante assitia a la italianització gradual de la seva cort»149. Continuem, doncs, sense trobar les traces reals de cap castellanització, ni de cap procés humà o intel·lectual que pogués capgirar, com qui capgira un mitjó, la fortíssima presència de la llengua catalana per la castellana a Nàpols.

Com a additament, hem de tenir molt present que un rei com El Magnànim, engendrat a Castella –a Medina del Campo150–, es cartejava en català amb el seu pare –com hem vist– i en català151 amb la seva muller Maria, que era nascuda, com se'ns diu, a Segòvia152. L'Antonio Domínguez ho reconeix sense embuts: «Alfons V escrivia en català a la seva muller, que havia quedat a Barcelona en qualitat de lloctinent»153.

Però En Soldevila acota, prudent, que, «si bé dins la correspondència d'abdós cònjuges se troben sovint lletres en català, quan són ells matexos y no llurs secretaris els qui escriuen, l'idioma emprat és el castellà»154. És a dir, que el castellà era utilitzat en la més íntima de les intimitats i mai no va destorbar l'ús oficial i públic de la llengua catalana, que ambdós també feien servir, baldament fos per mitjà de llurs secretaris.

De la reina, segons En Rubió i Lluch, «es conserven moltes lletres adreçades en català al seu espòs, durant la llarga permanència d'aquest a Itàlia»155, i entre els volums de la seva biblioteca «n'hi ha tan sols sis de castellans; els catalans, en absoluta majoria, arriben a sumar cinquanta-dues obres distintes»156. En Max Cahner és encara més explícit i ens recorda que la reina, «que restà com a lloctinent als regnes patrimonials d'Alfons i que residí habitualment a València, i també a Barcelona, s'adaptà de tal manera a la realitat lingüística del país que a la seva biblioteca, fortament impregnada de l'ambient d'intensa religiositat de què s'envoltà, la major part dels llibres eren en català, i hi abundaven els escrits o traduïts a iniciativa seva»157.

La pruïja de la reina per llegir en català i fer-se portar llibres de ben lluny i traduir-los al català és més que coneguda. Així, al 1420, urgeix al prevere montserratí Guillem Ramon «que li enviï el Llibre de vicis e virtuts»158. Al mateix any, escriu a un altre prevere de Montserrat, En Jaume Prats, que li faci enllestir el Llibre de Confessió, que s'estava redactant en l'escriptori del monestir159. I, encara, uns anys més tard, «el P. Bernat Vilalta portava d'Itàlia, per encàrrec personal de la mateixa reina, el Trattato della Pazienza i un exemplar de l'Specchio della Croce del dominicà Fra Domènico Cavalca, que el monjo de Sant Feliu de Guíxols Pere Busquests traduí en llengua catalana»160.

I no només això. Segons En Rubió i Balaguer, els documents oficials signats per la reina, van ser «redactats tan sovint en català»161, que encara avui ens sorprèn i meravella. I, fins i tot, sabem que escrivia al rei Joan de Navarra, cunyat seu, i futur pare de Ferran i Joana d'Aragó, també en català162.

Amb raó En Soldevila ha escrit que, en la vida de la reina, «la cultura intel·lectual –la pròpia i la dels seus súbdits– va ocupar-hi també una part no gens petita» i, així, va desenvolupar de forma notòria, una «tendència envers la protecció de les lletres y les arts, la seva amor als llibres, el seu interès per la lectura»163.

El mateix rei Alfons té consciència plena de la pruïja encesa de la reina pels llibres i «contribueix a estendre la fama del amor de la Reyna a la lectura. "Considerant que ella (la Reyna) trobe plaer e se delecte en legir obres virtuoses –escriu Anfós IV, el 13 de març de 1425– li havem atorgat graciosament lo missal, breviaris i altres bons llibres scrits en romans, que foren del Duch de Gandia, quondam"»164.

No deixa de ser revelador que el rei regali llibres catalans a la seva muller, especialment perquè ambdós eren nascuts a Castella. La qual cosa em porta a creure que tant l'un com l'altre s'havien ja identificat plenament amb la cultura literària del país i assumit com a pròpia la llengua catalana. I si, com advera En Soldevila, «la lectura degué ésser en la vida de la Reyna, tan plena de pesars, morals y físichs, un balsem reconfortant»165, i aquesta lectura va ser, al llarg de tot el seu regnat, quasi absolutament en català, no es pot dir de cap de les maneres, que la pujada al tron d'aquests monarques, perjudiqués ni un borrall l´ús de la llengua del país. Ans al contrari: hem vist del dret i del revés com la reina la va promoure i difondre de llarg a llarg de la Nació. En Soldevila hi insisteix novament: «Aquesta Reyna procedent de Castella, membre d'una dinastía que no's va pas distingir per la seva amor a Catalunya, no demostrà sentir per la nostra llengua cap prevenció, ni va desdenyarne l'ús, ni va posposar-la a la seva pròpia»166.

Més clar no es podia dir. La identificació de la reina amb la llengua del país va ser absoluta, esdevenint-ne una impulsora apassionada. Això és així i no d'altra manera, i ens ajuda a copsar amb una gran nitidesa com «al primer

quart del segle XV, i encara més enllà, el castellà era una llengua estranya, generalment desconeguda a tots els sectors socials dels Països Catalans»167, com ha apuntat –aquest cop sí– assenyadament i rigorosa En Cahner.

Llavors, un rei com Ferrante, nascut a València i que tenia el català com a llengua pròpia, que es casa amb una barcelonina, nascuda a Barcelona, educada per una catalana, envoltada de catalans i catalanes, i que escriu a tothom en català, àdhuc al seu pare, no podia ser cap factor de castellanització, per més que alguns documents ho puguin fer semblar i per més que s'hi hagin entestat tota una corrua infinita d'erudits.

[Fi de la primera part.

Si el fet que Ferrante es casés amb una Trastàmara hagués hagut de suposar una castellanització de la Cort i de la llengua, ¿com és que durant el regnat d'El Magnànim, que, a més a més de Trastàmara, era nascut a Castella i la seva primera llengua era el castellà, no es va donar cap castellanització específica ni general? I si no es va donar amb un rei «castellanoparlant», per què s'havia d'haver donat amb una reina que, pel fet de néixer a Barcelona i ser educada per catalans, va tenir –com hem vist– el català també com a llengua pròpia, de relació familiar, social i política?

Per contrapuntar-ho tot plegat una mica més, ara em vénen com l'anell al dit les paraules d'En Vicenç Beltran sobre la desaparició sobtada de la llengua catalana als registres curials de Nàpols. Segons ell, que segueix el parer de l'Armand-Adolphe Messer, «el català va desaparèixer de la cancelleria reial napolitana poc després de la mort del Magnànim, tret d'unes poques cartes adreçades a membres de la casa reial d'Aragó»168.

Dic que el comentari és perfecte, perquè ens demostra dues coses fonamentals: la primera, que el català va ser llengua habitual durant el regnat d'Alfons, que s'acaba al 1458; i la segona, encara més important, és que si les poques cartes que ens han arribat escrites des de les cancelleries dels reis subsegüents, adreçades als seus parents catalans, són també en català, és que el català havia de ser la llengua normal de relació entre les cases reials de Nàpols i de Catalunya, a despit que només se n'hagin «salvat» unes poques missives.

I finalment, una darrera, però no menys rellevant conclusió. Si «el català va desaparèixer», com remarca En Messer, dels registres cancellerescos napolitans i només se'n conserven algunes cartes, és que el que realment «va desparèixer» van ser les cartes mateixes, a través de les quals la llengua es manifestava. I amb això també podem entendre que la desaparició documental dels arxius de Nàpols no és ni un mite ni una llegenda, sinó un fet consumat i conegut, del qual, potser, l'únic que ens caldria és un estudi detallat i rigorós per fer-ho ja, d'una vegada per totes, universalment conegut.

Cal dubtar, doncs, de la correspondència. O de certa correspondència –de certs textos escrits– i creure que sovint, com en tants altres àmbits de la vida política i diplomàtica, els documents, quan no desapareixien, es feien traduir d'una llengua a una altra, sense que avui ens adonem realment de quina va ser l'original a l'hora que es redactava el text.

Així, em sembla de poca acuïtat que es pugui creure que En Miquelot Corella, en tant que valencià, catalanoparlant i servidor del també catalanoparlant Cèsar Borja, «només escriu en italià –i quin italià!–, fins i tot al papa»169, com comenta En Batllori.

Tornem-hi: ¿Per què un català, en una Itàlia catalana, havia d'escriure en italià al papa, que sempre va utilitzar el català per relacionar-se amb els seus parents i connacionals i en va fer l'expressió tangible i simbòlica més palmària del seu poder familiar i nacional?

No tinc cap mena de dubte que som davant de textos traduïts. I el mateix serveix per les cartes en castellà que s'han conservat de Joana de Nàpols i de la seva néta Sança al papa Alexandre VI quan precisament i justament «a la cort papal fins i tot alguns clergues i dignataris de Castella s'escrivien entre ells en català»170.

I idènticament s'esdevé amb la reina Joana, que, segons En Batllori, «escrivia sempre en castellà al sant pare Alexandre VI»171. Em sembla delirant. Pensem-hi una mica: els castellans s'esforçaven a escriure al Papa en català i alguns catalans ho farien en castellà?

Tot és molt sospitós, majorment perquè Joana a Catalunya escrivia, –com hem vist– en català a tothom, i perquè Sança era la jove del Papa, en tant que muller d'En Jofré de Borja172, Príncep d'Squil·lace, també catalanoparlant, i era filla de Trusia Gazella173 i del rei Alfons II de Nàpols, que no era castellà, sinó el fill del catalanoparlant Ferrante i d'Isabel

de Chiaramonte.

A més a més, sabem que els administradors de llurs fills, els Prínceps d'Squil·lace –de Sança i de Jofré–, eren Ferran d'Íxer i Antoni de Gurrea, el quals també empraven el català, almenys com a llengua de relació epistolar174, que és l'únic testimoni de què disposo ara mateix per aproximar-nos a la seva expressió lingüística.

És tan estrany que Sança escrivís en castellà, que, fins i tot, el Marquès de Laurencín no sabia com explicar-ho. I, així, en comentar el relat de les festes pel casament de Lucrècia Borja amb Alfons d'Aragó al 1498, que s'atribueix a aquesta princesa napolitana, l'esmentat erudit espanyol no pot explicar quins «motius tindria [Sança] per conèixer l'idioma castellà», vivint com va viure a Itàlia, envoltada d'italians i catalans, i «no haver estat mai a la nostra pàtria»175.

Molt cert. Ara bé: si sabíem que el text castellà és un manuscrit de vuit folis, «sense cap indicació de l'arxiu o còdex d'on havia estat copiat»176, és que som davant per davant d'una còpia d'un original perdut, de la qual, encara, s'hi ha esborrat el nom del destinatari.

El text, per torna, és farcit de construccions sintàctiques catalanes (me soy tanto tardado, al costado de, traía una ropa, a la tarde, que en esta Corte son, sala grande que se dice de los Pontífices, a man drecha, muy mas grandes, fasta en tierra, acabados que hubieron de bailar, etc.), i de lèxic català (aquesta, faldillas, cadira, cinta , orifante, la fronte, escaques, bonete, una [danza] baixa, su Santidat, lonja, mote, pomo, adormido, etc.)177, la qual cosa fa pensar ple en una primitiva redacció catalana.

Si, a més, tenim en compte que les amistats de Sança que hi ha a la festa són, entre d'altres assistents, el Papa Borja i el seus fills Cèsar, Lucrècia, Jerònima i Jofré, que des de feia quatre anys era el seu marit; Guillem Ramon de Borja, Jaumot de Borja, Ramon i Jofré Castellar, Àngel i Miquel Corella, Jordi de Remolins, Joan de Cervelló i un tal Nogué178, ara ens acabem d'adonar que Sança es va relacionar durant els dies que van durar les festes majoritàriament amb catalans.

I això indicaria que havia de ser més que normal que ella s'hi relacionés també en català. I, així, arribaríem a la conclusió final que si Sança podia parlar en català és que el seu pare, Alfons II, també. I que la llengua, dins el casal reial català de Nàpols no es va perdre tan fàcilment com s'ha cregut fins ara.

Per afegitó, i per anar sumant evidències del que exposo, també som conscients que quan Alfons II s'ha d'adreçar als Reis Catòlics, no ho fa pas en castellà, sinó en una barreja de català i italià, segons consta a la lletra que els envia el 3 de maig del 1494 des de Nàpols179, la qual cosa demostra a ulls vistents que no podia o no volia escriure en castellà. O que ni tan sols s'ho va arribar a plantejar. O que siguem, com de costum, davant d'una nova traducció a rellotge passat, amb la finalitat única d'italianitzar-lo culturalment, ja que no el podien castellanitzar. Per això mateix el seu italià és tan macarrònic.

Conformement, quan En Joan de Borja, II Duc de Gandia, escriu al rei Alfons, el 6 de setembre del mateix any, també ho fa en català180. I en català són els «Capítols entre el Papa i Alfons II sobre la gent d'armes d'En Jofré de Borja», signats a l'any 1494, molt probablement a l'abril181. Durant les noces de Sança, filla d'Alfons II, amb Jofré de Borja, celebrades a Nàpols el 7 de maig del 1494182, es pot palpar l'ambient català que hi havia. L'ambient català majoritari.

Per En Batllori, «en veure entaulats, colze a colze, Alfons II i el seu germà Frederic, Sança d'Aragó i Virginio Orsini, amb el cardenal Joan de Borja, l'espòs Jofré de Borja –ara ja Jofré de Borja i Aragó– i el governador de Catalunya, Galceran de Requesens, home de confiança de Ferran II de Catalunya-Aragó, anomenat més endavant el Catòlic, hom podria pensar que a la cort de Nàpols [hi] seguia aquella promiscuïtat d'italià i català dels anys del Magnànim»183.

I si entre aquesta «promiscuïtat» –que diu En Batllori– de la Cort d'Alfons II hi continuava viu el català, és que el català, com hem vingut veient, havia de ser la llengua del rei. Ho era perquè era la llengua del seu pare i la de la cort del seu pare. Era la llengua de la nova muller del rei, Joana d'Aragó i de les dames catalanes del seu seguici. I serà la llengua del seu gendre Jofré de Borja i de la seva jove Lucrècia Borja, casats respectivament amb els seus fills naturals tinguts amb Trusia Gazela: Sança d'Aragó i Alfons d'Aragó.

I, finalment, si com ens adverava abans En Croce, ell i el seu pare Ferrante «parlaven espanyol»184, atès que l'espanyol que parlava el seu pare era el català de València, és que Alfons II, inequívocament, també havia de parlar en català. I d'aquí els múltiples rastres que n'han quedat a la documentació coetània.

Arribats aquí, una nova pregunta s'imposa: ¿Va desaparèixer la llengua catalana sobtadament als primers anys de la

Cort de Ferrante o va perdurar fins al regnat d'Alfons II, ja quasi a les portes del segle XVI?

Llavors, cal ser molt prudents quan trobem certa documentació en castellà relacionada amb dos catalanoparlants, o amb un català i un italoparlant. Car, si sabíem mirar amb cura per sobre d'aquestes anomalies lingüístiques ens adonarem que el paper de la llengua castellana va ser més aviat escàs, per no dir nul. I, en tot cas, es pot conjecturar que seria introduït a rellotge passat en la traducció de la documentació més diversa, tal com passava també arreu de la Nació Catalana de terres hispanes.

Així, durant els dos primers anys del regnat de Ferrante, entre el 1458 i el 1460, tal com documenta la Venetz, a la cort de Nàpols només hi van haver «tres llengües oficials: napolità, català, llatí»185. I els funcionaris reials, «tots escriuen en les tres varietats requerides a la cancelleria ferrantina amb summa professionalitat»186.

En Max Cahner, convençut que en algun moment imprecís del passat el castellà havia gaudit d'alguna mena d'oficialitat, es veu també constret a afirmar que «durant el primer període del regnat de Ferrante la pressió del castellà com a llengua de cultura havia disminuït a la Cort»187 i que «el català mantingué per molts anys el seu paper de llengua administrativa del regne»188. Va arribar a tenir «carta de ciutadania» –diu En Batllori– «assolida a la Nàpols d'Alfons el Magnànim i a la dels primers anys del regnat del seu fill i successor Ferran I»189.

La força de llengua catalana a la casa reial i a l'entorn de la cúria havia de ser tan evident; l'ús tan estès, normal i consolidat, que quan la Venetz torna a parlar de la llengua que utilitzaven els secretaris no catalans del rei, en els seus primers anys de govern, ens aporta els testimoni de llur competència lingüística.

El principal d'ells, Tommaso Girifalco (o de Girifalco), que signa 339 documents190, «domina les tres llengües principals del Còdex Aragonès»191, que, com acabem de constatar, són el llatí, el napolità i el català. I afegeix que «l'únic document en castellà, redactat d'aquest escrivà, és ple d'errors»192.

Així mateix, comenta que dos altres secretaris, Antonio de Aversa i Paulus Garlon, també redacten en català. I finalment ens aporta el testimoni del darrer i quart secretari i vicenotari, Girolamo di Cosenza, que, «tot i sent de nacionalitat italiana, com s'evidencia pel cognom, escriu sense problemes en català»193.

El rastre de la llengua castellana és quasi imperceptible. És tan indetectable, i tan notòriament palès, que la Venetz, en constatar que els escrivans italians de la cúria no escriuen en castellà, però sí en napolità i català, no s'està de conjecturar: «Es pot suposar que en aquesta època el castellà no fos part de les llengües exigides als escrivans a la cancelleria»194.

És clar que no ho era. Per què ho havia de ser? Ni tampoc era a Nàpols llengua amb cap relleu ni solvència en el camp de la creació literària. Molt menys en la poesia, en un regnat on –com acabem de veure– predominaria el napolità i el català com a llengües de relació humana i diplomàtica. Com a llengües reials. De prestigi i de poder.

En Toribio Fuente, la Milagro M. Clavijo i l'Antonio Marqués subscriuen respecte a això que «el regnat de Ferrante constitueix, sens dubte, el període de més gran florida de la poesia en napolità i, alhora, el de la decadència de la poesia en espanyol»195. Ni tan sols apareix una obra en castellà entre les 76 d'inventariades per l'Enrico de Rosa en un «Elenc sumari d'obres humanístiques comissionades per Alfons I d'Aragó i/o a ell dedicades» per humanistes residents a Nàpols196. I, encara, si primfilem una mica més, es pot dir amb total rotunditat que ni tan sols va ser la llengua de la correspondència del rei Ferrante i de la seva cancelleria. Entre els centenars de cartes recopilades per En Francesco Trinchera al seu notabilíssim Codice Aragonese, no n'hi ha cap en castellà.

Ans al contrari, fins i tot quan s'escriu a personatges d'una castellanitat innegable, com el noble Alfonso de Ávalos, el rei ho fa en italià197. I en italià també escriurà a Álvaro de Nava198, al duc de Cadis i a l'Almirall de Castella199, a Fernandino de Cárdenas200, a Gutierre de Cárdenas201. Àdhuc al Príncep de Castella202 i al Rei de Castella203, Ferrante els escriurà en italià.

De les 748 cartes reials aplegades a les dues parts del segon volum, que abracen des del 2 d'octubre del 1491204 fins al 24 de gener del 1494205, i que constitueixen el corpus epistolar del darrer període del regnat de Ferrante, no n'hi ha cap en castellà.

Cap interès, cap predilecció, cap deferència, cap concessió a la llengua castellana. Cap ni una. Que lluny –que llunyaníssim– que som de cap castellanització suposada o pretesa. O inventada.

Per contra, ja hem vist com el llibre de cuina més important va ser escrit en català i dedicat al rei Ferrante, la qual cosa

ens indica que el monarca, a més de parlar, llegia perfectament en català. Per En Nèstor Lujan es tracta «del llibre de cuina més fonamental, no només en l'àmbit català, sinó mediterrani»206. I, segons ell mateix, «tots els estudiosos del tema coincideixen en el fet que aquesta no pot ser de cap manera la primera edició del llibre i que la confecció del receptari n'és bastant anterior»207: que «pertany absolutament al segle XV»208.

Per això, rebla que «no hi ha indicis –no cal dir-ho– que aquells productes americans que canviaren la cuina europea fossin coneguts pel mestre Robert. Una prova més que el llibre pertany al segle XV i que, fins i tot, es podria datar amb anterioritat al 1491, perquè en aquest any l'Església modificà i reduí la sèrie de menjars prohibits durant la Quaresma i permeté menjar ous i productes derivats de la llet animal. Tot això és desconegut per al mestre Robert i és una prova més que l'edició del 1520 és una reproducció fidel d'un text anterior en el qual no s'hi han portat a terme modificacions ni posades al dia i que, per aquesta raó, no es fa ressò de les noves disposicions de l'Església»209.

Segons En Lujan és més que evident que «la cuina del mestre Robert és, naturalment, cortesana, esplèndida i, en certa mesura, fastuosa. S'insereix perfectament en l'art sanguini de viure típic de final del Renaixement italià, de les gentileses d'una civilització que aviat havia de ser malaguanyada per francesos i espanyols. L'abundor del peix mediterrani és un clar testimoni de la cuina d'un poble en plena expansió mediterrània»210, com era el poble català. Amb la qual cosa és encara més versemblant que, realment, tal com diu el títol, el llibre fos escrit pel cuiner del rei Ferrante, i ho fos en català. I, com en tants altres casos de la cultura i la literatura, la traducció de Toledo del 1525 constitueix «el llibre de cuina més antic que coneixem en castellà»211.

No deixa de ser simptomàtic que, fins i tot, el llibre del cuiner del rei fos escrit en català, en un moment que, segons se'ns diu, la llengua castellana va ser la dominant.

Però, hi va haver alguna mena d'influència de la llengua castellana a Nàpols, abans del segle XV i durant aquest segle? En aquest sentit, En Benedetto Croce no té cap dubte a afirmar que «no es pot admetre una influència qualsevol de la llengua espanyola [o castellana] sobre la llengua italiana al dos-cents i al tres-cents. El vulgar castellà no era conegut en aquells temps a Itàlia, llevat, potser, de qualque individu isolat o per estranyes combinacions»212. I si això era així als segles XIII i XIV, en començar el segle XV, amb l'arribada del Magnànim a Nàpols i la seva entronització, va continuar igual.

Segons l'Andrés Soria, que recull el parer d'En Lorenzo Valla sobre la rudimentarietat de Ferran d'Antequera, pare d'Alfons, «els prínceps espanyols [vol dir castellans], hereus dels preconceptes medievals, menyspreaven les lletres»213.

Per En Nicholas Round, que analitza la cultura renaixentista a Castella, «als ulls dels erudits italians, que vivien en una societat on el prestigi i l'humanisme fou immens i incontestat, la perspectiva per a un home de lletres a Espanya en els darrers anys del segle quinze apareixia deserta»214. Afegeix que Galateo «aplica generalment als escriptors espanyols l'acusació d'ignorància»215. I rebla que els castellans tenien «una indiferència i una hostilitat generals cap als coneixements i als estudis de llatí»216. Per acabar reblant que «la reina [de Castella] no va aprendre llatí fins al 1482»217. És a dir, que no va aprendre llatí fins que no va ser reina de Catalunya i es va immiscir de ple en l'ambient cultural de la cancelleria reial catalana, on aquesta llengua era tan quotidiana com indispensable i havia esdevingut un signe de prestigi i comunicació de les altes esferes del poder i era, de tot en tot, la porta irrenunciable a tota mena de coneixement.

En aquest sentit, En Rubió i Balaguer innova que, al segle XV, «els funcionaris que tenien a llur càrrec la redacció de la documentació oficial tenien tots una formació bàsica llatina»218. Tenien una formació bàsica, però tant integrada que, majoritàriament «volen escriure en llatí ciceronià i aquest estil el tenen massa al cor perquè no transcendeixi el que empren escrivint en català»219.

Em sembla força natural, doncs, a vista de tot plegat, que el desconeixement o menyspreu per tot el que era castellà fos ben generalitzat a Itàlia. Amb raó En De Rosa ha escrit, en parlar del nou rei Alfons i dels seus avantpassats castellans: «Els precedents de la seva terra d'origen, certament més rica de teòlegs que de lletrats, que prova un altre

menyspreu cap a la cultura i arriba a sostenir que aquesta no s'adiu als gentilhomes i molt menys als monarques, no són en aquell temps entusiàstics»220.

Per ell, «la personalitat i el nivell dels sobirans d'aquelles terres era mediocre» tal com, per causa de la guerra civil de mitjan segle XV, «ho confirma la mateixa historiografia catalana, a propòsit de la lluita interna en aquells territoris»221. I per això mateix, creguts que el nou monarca representaria l'ànima castellana dels Trastàmara, sosté que «els Prínceps italians tenen, doncs, en avorriment el [rei] Castellà i fan córrer veus que, sota tal aspecte, ell sigui només un bàrbar que no té capacitat ni de competir»222.

De competir culturalment –és clar– amb els senyors d'Itàlia. Fos com fos, l'estigma d'una Castella inoperant i bàrbara, sense cap presència cultural i, per descomptat, lingüística a la península itàlica, era ben viu a mitjan segle XV. I ho seguiria essent fins als albors del XVI.

Per contra, segons En Croce, «la conquesta catalana de les dues illes més grans d'Itàlia, esdevinguda en aquell temps, donà lloc simplement a una influència local i circumscrita de la llengua catalana. Al dialecte sicilià penetraren en gran nombre les paraules catalanes, que s'observen abundoses als textos de la fi del segle XIV en endavant, o sigui de quan la lenta infiltració [catalana] fou completa, de quan –com ha estat ben notat– de la boca dels barons estrangers van passar a l'ús del poble»223.

En aquest mateix caient d'anàlisi de la influència dels catalans a Sicília, l'Antoni de Bofarull ens ha deixat dit que «també a Sicília, governada per una dinastia oriünda del casal de Barcelona, veritable satèl·lit de la confederació aragonesa des dels dies que fou cridat a regir-la Pere II el Gran fins a les acaballes del segle XV, la llengua catalana compartí el seu ceptre amb el dialecte local a les cancelleries de Palerm i Messina. Les lleis marítimes de Barcelona eren les d'aquesta i d'altres ciutats del regne. Agosta fou poblada per catalans i a Catània hi assoliren tant de predomini, que fou tinguda com a caput et protectrix omnium Catalanorum. Tant corrent i vulgar era el nostre idioma en certs punts de l'illa, que els mateixos estrangers l'arribaven a aprendre, com li esdevingué al darrer duc francès d'Atenes, Gualter de Brienne, que sucumbí a Grècia a la batalla de Cefís, a mans dels almogàvers, del qual afirma En Muntaner que per haver-se educat a Agosta, feyas amar a catalans e parlava en catalanesch»224. Per acabar concloent que «al dialecte sicilià modern se sorprenen encara molts mots de la nostra llengua»225.

Cert: mentre la influència castellana sobre Itàlia als segles XIV i XV va ser totalment nul·la i inexistent, per contra és universalment conegut que Sicília va ser incorporada a la corona catalana al 1282. Conformement, abans que Alfons IV conquerís Nàpols, ja hi havia una gran presència catalana al regne. Per això, En Nadal i En Prats, després de ressenyar-nos els noms més sobresortints en el camp de les lletres i del pensament en aquella cort, relaten: «Però a Nàpols no hi van pas anar només nobles, prelats, artistes i curials oberts als nous corrents humanistes. La presència de catalans a les corts d'Alfons i Ferrante tingué molt més pes del que podria fer pensar la llista que hem repassat.

»La presència de catalans al Regno ja venia de lluny. Quan la guerra de Bonafaci VIII i Carles d'Anjou contra Frederic de Sicília, molts soldats catalans es van enrolar sota les seves banderes, un cop Jaume II va haver abandonat el simulacre d'enfrontament amb el seu germà. Però és sobretot a la cort napolitana del rei Robert on trobem molts catalans a començament del segle XIV. Es tracta –potser cal tenir-ho present– d'aquell Robert que fou retingut com a hostatge a Catalunya sis o set anys, quan era jove, i de qui es conserven quatre cartes escrites en un català ben afrancesat. Casat amb princeses catalanes, tropes catalanes l'acompanyaren en moltes campanyes. En temps del seu successor al Regne de Nàpols, Carles II, la presència mercantil catalana fou tan intensa a la ciutat que un carrer es diu, des d'aleshores, Rua catalana»226.

Sembla, doncs, més que provat, que la llengua i la cultura catalanes es van introduir a Nàpols força abans de la conquesta del Magnànim i que, en tot cas, aquesta podia haver estat la conseqüència d'uns antics vincles i d'una presència anteriors que la vindrien a requerir i legitimar. I sembla, així mateix, que l'Antoni de Capmany ja ho intuïa, car va escriure: «El comte de Provença Raimon Berenguer II aficionà l'Emperador Frederic I a la poesia provençal. Essent Frederic a Torí, pels volts del 1162, fou visitat d'aquell il·lustre Príncep, al qual donà una acollida magnífica per la fama de les virtuts i gestes del seu oncle, el Comte de Barcelona. El Comte, llavors, volgué obsequiar l'Emperador amb diverses cançons, que féu recitar en la seva presència per la colla de trobadors que duia al seu seguici, als quals Frederic féu regals valuosos, i restà tan meravellat i agradat d'aquella inventiva poètica, i dolçor de rimar, que s'entossudí després a imitar-los, component un Madrigal en llengua provençal»227. I, sense perdre petja, adverava: «D'aquesta manera bé podem dir que els nostres Prínceps barcelonins, tingueren la glòria d'haver estat afavoridors i promotors d'un idioma i gènere de literatura, que passà a Sicília des de l'època de l'Emperador Frederic I, que residí en aquella illa, i a Nàpols des del regnat de Carles d'Anjou. Aquest rei, germà de Sant Lluís, fou criat a la cort d'En Raimon Berenguer V, últim Comte de Provença; i la seva esposa Beatriu, filla i hereva d'En Raimon, que morí al 1245, fou igualment educada en el gust de la poesia provençal, que havia fet fins llavors les delícies de la Cort i palau del seu

pare. Aquests dos Prínceps estrangers introduïren al Regne de Nàpols, amb la necessitat del tracte civil, gran mudança a la llengua comuna italiana. I, per això, a Nàpols més que en cap altra part, la literatura vulgar es cultivava a exemple i imitació de la llengua provençal»228. Queda clar, doncs, que la llengua occitana es va introduir a Nàpols ja al segle XII, de bracet de poetes provençals i catalans. I bé hi podria ser considerada ja llavors llengua catalana, atesa la poca o minsa diferència entre ambdues, però sobretot atès al fet que, «com a conseqüència de la unió entre catalans i provençals, Catalunya era vista pels italians, lingüísticament i poètica, com una perllongació de la terra on imperava la llengua d'oc»229. I, fins i tot, Dante, com ha remarcat En Francesco d'Ovidio, «fa correspondre els Hispans a la llengua d'oc (això és, amb una mica de restricció mental, els Catalans)»230.

Amb restricció mental o amb un altre punt de vista que avui dia ja hem perdut del tot, el que verament importa és que Dante, a més a més de considerar els occitans com a catalans, els veia alhora ambdós també com a espanyols. És a dir, que els espanyols, per Dante, eren els catalans. I en conseqüència, tornem a ser davant de la certesa que, quan hom parla de la gran influència espanyola a la Itàlia del segle XV –tant sigui de la llengua, com de la cultura–, no es parla de cap altra cosa que de la gran influència catalana: tant de la llengua com de la cultura.

Jordi Bilbeny

ANOTACIONS

1 GERMÀ COLÓN DOMÈNECH, De Ramon Llull al Diccionari de Fabra. Acostament lingüístic a les lletres catalanes; Col·lecció Germà Colón d'Estudis Filològics-1, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2003, p. 197.

2 FERNANDO GONZÁLEZ OLLÉ, «Actitudes lingüísticas de los reyes de Aragón», Baxar para subir. Colectánea de estudios en memoria de Tomás Buesa Oliver; editat per Vicente Lagüéns Gracia, Institución «Fernando el Católico» (C.S.I.C.), Excma. Diputación de Zaragoza, Saragossa, 2009, p. 92.

3 FRAY GERONIMO DE SOSA, Noticia de la Gran Casa de los Marqueses de Villafranca, y su Parentesco con las Mayores de Europa; Novelo de Bonis, Nàpols, 1676, foli 121.

4 JUSTO PASTOR FUSTÉR, Biblioteca Valenciana de los Escritores que florecieron hasta nuestros dias; Imprenta i Librería de José Ximeno, València, 1827, Tom Primer, p. 38.

5 ALAN RYDER, Alfonso el Magnánimo. Rey de Aragón, Nápoles y Sicília (1396-1458); traducció de Carles Xavier Subiela i Ibàñez, Estudios Universitarios-53, Edicions Alfons El Magnànim – Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, València, 1992, p. 160.

6 Cf. ANTONI ROVIRA i VIRGILI, Història Nacional de Catalunya; Edicions Pàtria, Barcelona, 1931, p. 439.

7 Cf. ENEAS SILVIO PICCOLOMINI, La Europa de mi tiempo (1405-1458); pròleg, traducció, notes i índexs de Francisco Socas, Universitat de Sevilla, Sevilla, 1998, p. 211, nota 861.

8 A. RYDER, ob. cit., p. 160.

9 NICOLA VIVENZIO, Delle Antiche Provincie del Regno di Napoli e loro Governo; Stamperia Simoniana, Nàpols, 1811, p. 176.

10 VICENTE ROCCA, Hystoria en la qual se trata de la origen y guerras que han tenido los Turcos, desde su comiençó hasta nuestros tiempos: con muy notables successos que con diuersas gentes y nasciones les han acontescido: y de las costumbres y vida dellos; València, [s/i], 1556, lib. I, cap. XVIII, foli LV [recte].

11 Ídem, lib. I, cap. XXX, foli LIX vers.

12 AGUSTIN SALES, Historia del Real Monasterio de la SSma. Trinidad; Josef Estevan Dolz, València, 1761, p. 114, nota 3.

13 J. PASTOR FUSTÉR, ob. cit., Tom Primer, p. 39.

14 MARCELLO BARBATO, «Catalanismi nel napoletano quattrocentesco», Momenti di Cultura Catalana in un Millennio; a cura d'Anna Maria Compagna, Alfonsina De Benedetto i Núria Puigdevall i Bafaluy, Atti del VII Convegno dell'AISC (Napoli, 22-24 maggio 2000), Liguori Editore, Srl; Nàpols, 2003, vol. I, p. 6, nota 21.

15 J. PASTOR FUSTÉR, ob. cit., Tom Primer, p. 38.

16 CARLES XAVIER RECIO ALFARO, València. Història d'una nacionalitat; Carena Editors, València, 1993, p. 191.

17 ERNESTO PONTIERI, La giovinezza di Ferrante I d'Aragona; L'Arte Tipografica, Nàpols, 1959, p. 15.

18 GIO[VANNI] ANTONIO SUMMONTE, Dell'Historia della Città, e Regno di Napoli; Antonio Bulifon, Libraro; Nàpols, 1675, tom tercer, foli 539.

19 E. PONTIERI, ob. cit., p. 15.

20 A. RYDER, ob., cit., p. 287.

21 Ídem.

22 Ídem, p. 298.

23 JOSÉ ALCINA FRANCH, La biblioteca de Alfonso V de Aragón en Nápoles; Biblioteca Valenciana – Generalitat Valenciana, València, 2000, p. 43.

24 SANTIAGO LÓPEZ-RÍOS, «La educación de Fernando de Aragón, duque de Calàbria, durante su infancia y juventud (1483-1502)», La literatura en la época de los Reyes Católicos; edició de Nicasio Salvador Miguel i Cristina Moya García, Editorial Iberoamericana, Madrid, 2008, p. 135.

25 Ídem, nota 27.

26 BENEDETTO CROCE, España en la vida italiana del Renacimiento; traducció de Francisco González Ríos, Editorial Renacimiento, Sevilla, 2007, p. 101.

27 Ídem, p. 102.

28 Ídem.

29 DAVID GONZÁLEZ RUIZ, Breve Historia de la Corona de Aragón; Ediciones Nowtilus, S.L.; Madrid, 2012, p. 267,

30 ALAN RYDER, «Ferdinando I (Ferrante) d'Aragona, re di Napoli»; Dizionario Biografico degli Italiani, vol. 46 (1996), edició en línia, s/p.

31 WENDY MARIE HOOFNAGLE, «Ferrante I, King of Naples (b. 1423 – r. 1458-94)», The Late Medieval Age of Crisis and Renewal. 1300-1500. A Biographical Dictionary; Clayton J. Dress, Westport (Connecticut), 2001, p. 159.

32 DAVID ABULAFIA, The French Descent into Renaissance Italy, 1494-95. Antecedents and Effects; Variorum, Aldershot (Hampshire), 1995, p. 4.

33 F. G. DE SOSA, ob. cit., p. 123.

34 A. ROVIRA i VIRGILI, ob. cit., p. 438-439.

35 E. PONTIERI, ob. cit., p. 13.

36 Ídem.

37 GABRIELA H. VENETZ, «Il Codice Aragonese (1458-1460): la distribuzione delle tre lingue napolitana, catalana e latina»; Zeitschrift für Katalanistik, 22 (2009), p. 276.

38 Ídem, p. 277.

39 Y. RENOUARD, «Ernesto Pontieri, La giovinezza di Ferrante I d'Aragona, dans Studi in Onore di Riccardo Filangieri, vol. I. Naples, 1959, 75 p.»; Bulletin Hispanique, 63 (1961), p. 129.

40 Ídem.

41 A. RYDER, «Ferdinando I (Ferrante) d'Aragona, re di Napoli»; ob. cit., s/p.

42 E. PONTIERI, ob. cit., p. 22.

43 Ídem, p. 60.

44 Ídem.

45 Ídem, p. 60-61, nota 154.

46 Ídem, p. 61.

47 ALESSANDRO CUTOLO, Storie minime; Fausto Fiorentino Editore, Nàpols, 1963, p. 74.

48 ALBERT BERZEVICZY, Beatriz de Aragón, Reina de Hungría; traducció de Luís de Terán, La España Moderna, Madrid [1913], p. 4-5.

49 E. PONTIERI, ob. cit., p. 22.

50 Cf. Vg. LUIS BATLLE Y PRATS i SANTIAGO SOBREQUÉS VIDAL, «Diplomatario gerundense de la Infanta Juana de Aragón, Lugarteniente General de Cataluña»; Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, 15-16 (1962), «Apéndice Documental», doc. I, p. 93.

51 ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA, Lletres Closes, vol. XXI, folis 167r-168.

52 TERENCE SCULLY, The Neapolitan Recipe Collection; University of Michigan Press, Michigan, 2000, p. 24.

53 JOSEP M. NADAL i MODEST PRATS, Història de la llengua catalana; Estudis i Documents-34, Edicions 62, s/a; Barcelona, 1966, vol. 2, «El segle XV», p. 109.

54 Ídem.

55 MAX CAHNER, «Llengua i societat en el pas del segle XV al XVI. Contribució a l'estudi de la penetració del castellà als Països Catalans», Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Montserrat, 1980, p. 227.

56 JORDI VENTURA, La Bíblia valenciana; Biblioteca Torres Amat-12, Curial Edicions Catalanes SA, Barcelona, 1973, p. 129.

57 Ídem.

58 E. PONTIERI, ob. cit., p. 22-23.

59 FRANCISCO ELÍAS DE TEJADA, Nápoles Hispánico; Ediciones Montejurra, Madrid, 1958, tom I, p. 21.

60 Ídem, p. 21, nota 12.

61 Ídem, p. 20.

62 G. H. VENETZ, ob. cit., p. 277

63 Cf. FRANCESCO MONTUORI i FRANCESCO SENATORE, «Lettere autografe di Ferrante d'Aragona», Momenti di Cultura Catalana in un Millennio; ob. cit., vol. I, p. 373.

64 Ídem, p. 382.

65 Ídem, p. 383.

66 Ídem, p. 384.

67 Ídem, p.372.

68 Cf. VICENTE GENOVÉS, Doña Juana de Aragón, la «Triste Reyna» de Nápoles; Breviarios de la Vida Española-XXVI, Editora Nacional, Madrid, 1947, p. 112-113.

69 FÉLIX FERNANDEZ MURGA, Doña Juana de Aragón, Reina de Nápoles, Extracte d'«Studi in Onore di Riccardo Filangieri», vol. II; L'Arte Tipografica, Nàpols, 1959, p. 175.

70 V. GENOVÉS, ob. cit., p. 28.

71 F. FERNANDEZ MURGA, ob. cit., p. 176.

72 Cf. Dietaris de la Generalitat de Catalunya; obra dirigida per Josep Maria Sans i Travé, vol. I (anys 1411 a 1539), a cura de Lluïsa Cases i Loscos, Josep Fernàndez i Trabal i Luareà Pagarolas i Sabaté, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994, p. 229.

73 V. GENOVÉS, ob. cit., p. 36.

74 Ídem, p. 38.

75 Ídem, p. 38-39.

76 Ídem, p. 77.

77 Ídem, p. 83.

78 Ídem, p. 83-84.

79 Ídem, p. 87.

80 Ídem, p. 86.

81 Ídem, p. 93.

82 Ídem, p. 94.

83 Vg. L. BATLLE Y PRATS i S. SOBREQUÉS VIDAL, ob. cit., «Apèndice Documental», doc. II, p. 94; III, p. 94-95; IV, p. 95; V, p. 96; VI, p. 97; VIII, p. 99-100; IX, p. 100-101; X, p. 102; XI, p. 103; XII, p. 104; XIII, p. 105 i XIV, p. 106.

84 ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ, Reg. 3.415, fol. 162.

85 V. GENOVÉS, ob. cit., p. 133.

86 Ídem.

87 F. FERNANDEZ MURGA, ob. cit., p. 179.

88 V. GENOVÉS, ob. cit., p. 160.

89 M. CAHNER, ob. cit., p. 228.

90 F. FERNANDEZ MURGA, ob. cit., p. 180 i 181.

91 JON ARRIZABALAGA, «Les Universitats», La Ciencia en la Història dels Països Catalans; obra dirigida per Ramon Vernet i Ramon Parés, Universitat de València – Institut d'Estudis Catalans, València, 2004, vol. I, p. 394.

92 B. CROCE, «La Corte delle Triste Regine a Napoli»; Archivio Storico per le Province Napolitane, XIX (1894), p. 354-375.

93 Ídem, p. 366.

94 Ídem, p. 368

95 Ídem, p. 370.

96 V. GENOVÉS, ob. cit., p. 254.

97 Ídem.

98 ERASMO PÈRCOPO, «Introduzione», Le Rime di Benedetto Gareth detto Il Charitеo secondo le due stampe originali; Tipogr. Dell'Accad. Delle Scienze, Nàpols, 1892, Primera Part, p. XI.

99 ANDRES BERNALDEZ, Història de los Reyes Católicos Dn. Fernando y Dª Isabel; Imprenta que fué de D. José María Geofrin, Sevilla, 1870, tom II, p. 144-145.

100 ANTONIO DE LA TORRE, «Juana de Nápoles. Su venida a España en 1499»; Studi in Onore di Riccardo Filangieri; ob. cit., vol. II, p. 246.

101 V. GENOVÉS, ob. cit., p. 243.

102 A. DE LA TORRE, ob. cit., p. 248.

103 GERONYMO ÇURITA, Historia del Rey Don Hernando el Cathólico. De las Empresas, y Ligas de Italia; Officina de Domingo de Portonarijs, y Ursino, Çaragoça, 1580, foli 212 [recte].

104 Vg. ERNEST BELENGUER CEBRIÀ, Col·lecció Documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516); Fundació Noguera, Diplomataris-58, Barcelona, 2011, vol. II, document 300, p. 675-676.

105 Ídem, doc. 301, p. 677.

106 Ídem, p. 677-684.

107 Ídem, p. 677.

108 Ídem, p. 684.

109 Ídem, doc. 303, p. 684-687.

110 Ídem, doc. 328, p. 737-739.

111 Ídem, doc. 304, p. 687-689.

112 Ídem, doc. 306, p. 692-695.

113 Ídem, doc. 311, p. 710-712.

114 Cf. F. SOLDEVILA, Història de Catalunya; ob. cit., p. 876.

115 A. BERNALDEZ, ob. cit., vol. II, p. 300.

116 Dietaris de la Generalitat de Catalunya; ob. cit., vol. I, p. 316.

117 F. SOLDEVILA, Història de Catalunya; ob. cit., p. 876.

118 NARCISO FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, Anales de Cataluña, y Epilogo Breve de los Progressos, y Famosos Hechos de la Nacion Catalana, de sus Santos, Reliquias, Conventos, y singulares Grandezas; y de los más señalados, y Eminentes Varones, que en Santidad, Armas, y Letras han florecido desde la primera Poblacion de España; Jayme Surià, Impressor; Barcelona, 1709, Tom Tercer, foli 128.

119 Ídem.

120 Ídem.

121 Ídem, foli 132.

122 M. CAHNER, ob. cit., p. 234.

123 Ídem, p. 235.

124 Ídem, p. 228.

125 Ídem, p. 226.

126 MIQUEL BATLLORI, «Entorn de la bibliofília d'Alfons II de Nàpols», La família Borja; Biblioteca d'Estudis i Investigacions-21, Obra Completa, Eliseu Climent, Editor; València, 1994, vol. IV, p. 224.

127 Ídem, «Alexandre VI i la Casa Reial d'Aragó (1492-1498). Documents», doc. 10, p. 207-208.

128 Ídem, p. 207.

129 Ídem.

130 Ídem, «La política d'Alexandre VI», p. 231, nota 13.

131 DANILO ROMEI i PATRIZIA ROSINI, Regesto de documenti di Giulia Farnese; Lulu [Press, Inc. (Carolina del Nord)], 2012, p. 121.

132 M. BATLLORI, «Alexandre VI i la Casa Reial d'Aragó (1492-1498). Documents», La família Borja; ob. cit., doc. 4, p. 197-198; doc. 6, p. 200-202 i doc. 7, p. 202.

133 Vg. D. ROMEI i P. ROSINI, ob. cit., p. 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 67, 68, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 82, 83, 89, 91, 95, 97, 103, 114, 198 i 225.

134 Ídem, p. 90.

135 BATLLORI, «El català, llengua de Cort a Roma durant els pontificats de Calixt III i Alexandre VI», La família Borja; ob. cit., p. 162.

136 ESTELA PÉREZ BOSCH, Los valencianos del Cancionero General: estudio de sus poesías; Publicacions de la Universitat de València, Parnaseo-10, València, 2008, p. 56.

137 M. CAHNER, ob. cit., p. 227.

138 J. PASTOR FUSTÉR, ob. cit., Tom Primer, p. 53.

139 VICENÇ BELTRAN, Poesia, escriptura, societat: els camins de March; Fundació Germà Colón Domènech i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006, p. 46.

140 M. CAHNER, ob. cit., p. 228.

141 Vg. JAUME FERRER DE BLANES, Sentencias Cathólicas del Diví Poeta Dant Florentí; Carles Amorós Proensal, Barcelona, 1545.

142 M. CAHNER, ob. cit., p, 228.

143 Vg. JORDI BILBENY, Brevísima Relació de la Destrucció de la Història. La falsificació de la descoberta catalana d'Amèrica; Col·lecció Memòria Històrica-1, Llibreria El Set-ciències, s.l.; Arenys de Mar, 1998; La Descoberta Catalana d'Amèrica. Una reflexió sobre la manipulació de la Història; Edicions Gargot, SCP; Granollers, 1999; Totes les preguntes sobre Cristòfor Colom. David Bassa entrevista Jordi Bilbeny; Llibres de l'Índex, Barcelona, 2003; El Dit d'En

Colom. Catalunya, l'Imperi i la primera colonització americana (1492-1520); Llibres de l'Índex, Barcelona, 2010; Petit Manual de la Descoberta Catalana d'Amèrica; Llibres de l'Índex, Barcelona, 2011.

144 DEMETRIO RAMOS, Colón en Simancas; Sociedad V Centenario del Tratado de Tordesillas, Madrid, 1995, p. 94.

145 MANUEL PEÑA, Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600); Hispania-4, Editorial Milenio, Lleida, 1996, p. 270.

146 Ídem, p. 271.

147 PHILIPPE BERGER, Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento; Estudios Universitarios-19, Edicions Alfons El Magnànim – Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, València, 1987, tom I, p. 196.

148 M. CAHNER, ob. cit., p. 228.

149 ARTURO FARINELLI, «La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza», Divagazioni Erudite; Fratella Boca, Editori; Torí, 1925, p. 256.

150 Cf. JAUME VICENS I VIVES, «Ferran I», Els Trastàmares (segle XV); Història de Catalunya. Biografies Catalanes-8, Ediciones Vicens-Vives, S.A.; 2a reimpressió, Barcelona, 1988, p. 103.

151 Cf. E. PONTIERI, ob. cit., «Appendice», doc. I, p. 70-71; CORAL CUADRADA, «Política italiana de Alfonso V de Aragón (1420-1442)»; Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia, 7-8 (1986), «Apéndice», doc. 4, p. 304.

152 FERRAN SOLDEVILA, «La Reyna Maria, muller del Magnànim»; Sobiranes de Catalunya; Fundació Concepció Rabell y Cibils - Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Barcelona, 1928, p. 219.

153 ANTONIO DOMÍNGUEZ ORTIZ, España, tres milenios de historia; Marcial Pons, Ediciones de Historia, S.A.; 1a reimpressió en rústica, Madrid, 2005, p. 102.

154 F. SOLDEVILA, «La Reyna Maria, muller del Magnànim»; ob. cit., p. 255-256.

155 La llengua catalana segons Antoni Rubió i Lluch; edició a cura de Rosalia Guilleumas, Col·lecció Popular Barcino-179, Editorial Barcino, Barcelona, 1957, p. 34.

156 Ídem.

157 M. CAHNER, ob. cit., p. 187.

158 DAMIÀ ROURE, La biblioteca de Montserrat. Un espai de cultura al llarg dels segles; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2007, p. 18.

159 Ídem.

160 Ídem.

161 JORDI RUBIÓ i BALAGUER, «Intentant veure de prop Alfons el Magnànim»; Humanisme i Renaixement; Obres de Jordi Rubió i Balaguer, VIII; Biblioteca Abat Oliba-86, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1990, p. 239.

162 Ídem, p. 240.

163 F. SOLDEVILA, «La Reyna Maria, muller del Magnànim»; ob. cit., p. 290.

164 Ídem, p. 313.

165 Ídem, p. 314.

166 Ídem.

167 M. CAHNER, ob. cit., p. 187

168 V. BELTRAN, ob. cit., p. 45, nota 37.

169 M. BATLLORI, «El català, llengua de cort a Roma, durant els pontificats de Calixt III i Alexandre VI»; La família Borja; ob. cit., p. 158.

170 M. BATLLORI, «Entorn de la bibliofília d'Alfons II de Nàpols», La família Borja; ob. cit., p. 224.

171 Ídem.

172 M. BATLLORI, «L'enaltiment de la família Borja», La família Borja; ob. cit., Quadre V.

173 Ídem, p. 33.

174 Cf. MIQUEL BATLLORI, De València a Roma. Cartes triades dels Borja; Sèrie gran-21, Quaderns Crema, S.A.; Barcelona, 1998, carta 23, p. 99-107; carta 27, p. 112-118; carta 30, p. 123-127; carta 47, p. 172-174; carta 48, p. 175-176; carta 51, p. 178-181 i carta 55, p. 187-188.

175 EL MARQUÉS DE LAURENCÍN, Relación de los festines que se celebraron en el Vaticano con el motivo de las bodas de Lucrecia Borgia con Don Alonso de Aragón; Imprenta de Fortanet, Madrid, 1916, p. 7.

176 Ídem, p. 6.

177 Ídem, «Relación de las bodas de Lucrecia Borja», p. 81-98.

178 Ídem.

179 Cf. JOSEP SANCHIS SIVERA, Alguns documents i cartes privades que pertanyen al segon duc de Gandia en Joan de Borja. Notes per a la història d'Alexandre VI; estudi preliminar i edició de Santiago La Parra López i transcripció de Vicent Garcia i Martínez, CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2001, doc. 25, p. 136-137.

180 Ídem, doc. 34, p. 159-160.

181 R. P. MIGUEL BATLLORI, Alejandro VI y la Casa Real de Aragón. 1492-1498; Real Academia de la Historia, Madrid, 1958, doc. 6, p. 52-53.

182 M. BATLLORI, «L'enaltiment de la família Borja», La família Borja; ob. cit., p. 33.

183 Ídem, «Entorn de la bibliofília d'Alfons II de Nàpols», La família Borja; ob. cit., p. 223.

184 B. CROCE, España en la vida italiana del Renacimiento; ob. cit., p. 104.

185 G. H. VENETZ, ob. cit., p. 277.

186 Ídem, p. 285.

187 M. CAHNER, ob. cit., p. 227.

188 Ídem.

189 M. BATLLORI, «El català, llengua de cort a Roma durant els pontificats de Calixt III i Alexandre VI», La família Borja; ob. cit., p. 145.

190 G. H. VENETZ, ob. cit., p. 282.

191 Ídem.

192 Ídem.

193 Ídem.

194 G. H. VENETZ, ob. cit., p. 283.

195 TORIBIO FUENTE, MILAGRO M. CLAVIJO, ANTONIO MARQUÉS, «Relaciones Italo-Españolas y su reflejo en los Cancioneros castellanos del siglo XV», "Italia-España-Europa": Literaturas Comparadas, Tradiciones y Traducciones (XI Congreso Internacional de la Sociedad Española de Italianistas); Arcibel Editores, Sevilla, 2006, vol. II, p. 146.

196 ENRICO DE ROSA, «Elenco sommario delle opere umanistiche commissionate da Alfonso I d'Aragona e/o a lui dedicate. Umanisti residenti a Napoli», Alfonso I d'Aragona. Il Re che ha fatto il Rinascimento a Napoli; M. D'Auria Editore, Nàpols, 2007, p. 43-54.

197 Vg. FRANCESCO TRINCHERA, Codice Aragonese. O sia, Lettere Regie, Ordinamenti ed altri Atti Governativi de'Sovrani Aragonesi in Napoli riguardanti l'amministrazione interna del reame e le relazioni all'estero; Stabilimento Tipografico de Giuseppe Cataneo, Nàpols, 1866, Volum Primer, p. 258, doc. CLXXIX.

198 Vg. F. TRINCHERA, ob. cit., 1868, Volum Segon, Part Primera, p. 166, doc. CLXXXVI.

199 Ídem, p. 172-173, doc. CXCIV.

200 Ídem, p. 173-174, doc. CXCV.

201 Ídem, p. 174-175, doc. CXCVI.

202 Ídem, p. 221, doc. CCLII.

203 Ídem, p. 226-227, doc. CCLIX.

204 Ídem, p. 1, doc. I.

205 Vg. F. TRINCHERA, ob. cit., Volum Segon, Part Segona, p. 439-440, doc. DCCXLVIII,

206 NÉSTOR LUJÁN, El arte de comer; Biblioteca de la Vanguardia, Barcelona, 1983, p. 79.

207 Ídem.

208 Ídem, p. 82.

209 Ídem.

210 Ídem.

211 VERONIKA LEIMGRUBER, «Introducció» al Libre del Coch de Mestre Robert; Clàssics Curial-16, Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1996, p. 13.

212 BENEDETTO CROCE, La Lingua Spagnuola in Italia; E. Loescher & C., Roma, 1895, p. 6.

213 A. SORIA, ob. cit., p. 47.

214 NICHOLAS G. ROUND, «Renaissance culture and its opponents in fifteenth-century Castile»; Modern Language Review, 57, núm. 2, Abril 1962, p. 210.

215 Ídem, p. 209.

216 Ídem, p. 210.

217 Ídem, p. 211.

218 J. RUBIÓ i BALAGUER, «Influència de la sintaxi llatina en la Cancelleria catalana del segle XV», Humanisme i Renaixement; ob. cit., p. 297.

219 Ídem.

220 E. DE ROSA, ob. cit., p. 37.

221 Ídem.

222 Ídem, p. 39.

223 B. CROCE, La Lingua Spagnuola in Italia; ob. cit., p. 6.

224ANTONIO RUBIÓ Y LLUCH, Del nombre y de la unidad de la lengua catalana; discurs llegit davant de la Real Academia Española en la seva recepció pública, el dia 23 de març del 1930, edició de Germà Colón Domènech, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2004, p. 62.

225 Ídem.

226 J. M. NADAL – M. PRATS, ob. cit., p. 107-108.

227 ANTONIO DE CAPMANY Y DE MONTPALAU, Memorias Históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de la Antigua Ciudad de Barcelona; Imprenta de D. Antonio de Sancha, Madrid, 1779, «Apèndix», foli 8.

228 Ídem.

229 B. CROCE, España en la vida italiana del Renacimiento; ob. cit., p. 52.

230 FRANCESCO D'OVIDIO, Saggi Critici; Domenico Morano, Librajo-Editore; Nàpols, 1878, p. 366.

versió per imprimir

Comentaris publicats

Josep Maria Vila

27-08-2016 10:04

Merci per l'article!

Albert Fortuny

26-08-2016 08:54

A la Universitat seria Matrícula d'Honor "Cum Laude" .... però clar, a la Sorbona o a Oxford... no pas a la de Barcelona que haurien d'anar a la Barraquer...
Com pot ser que no es qüestioni per part dels "historiadors" si uns documents son originals o còpies manipulades o traduïdes?
Quan un físic publica un experiment en que ha descobert una partícula que viatja més ràpid que la llum, els resultats es qüestionen per la comunitat científica i es verifiquen un cop i un altre.
Els acadèmics de la història veuen un document on diu que el príncep Joan va néixer a Sevilla durant un eclipse i no es preocupen de verificar que a Sevilla no hi va haver cap eclipse sinó a València...
Però el que em preocupa es que a mes de miopia professional per part del mon l'acadèmia hi pot haver males intencions. Vull pensar que per part de la catalana es miopia, per part de l'espanyola esta clar que es mala fe.
P.D.
Perdó .... que els espanyols érem els catalans.... però ja m'enteneu... hehe

Afegeix-hi un comentari:
Per poder deixar comentaris us heu de registrar:

Si ja disposeu d'un compte, feu clic a iniciar sessió.
En cas contrari, feu clic aquí per registrar-vos gratuïtament.

EDITORIAL

Quan els documents i les proves no canvien ni davant l'escarni ni les amenaces

L'Institut Nova Història torna a publicar un editorial d'En Jordi Bilbeny, que continua sent ben viu avui mateix. L'autor el dedica als calumniadors de ‘Sàpiens’.

LLEGEIX-NE MÉS »

30696 lectures

Videus recentment publicats:

Documental Lleonard Espejo 1

Documental Lleonard Espejo 2

SUBSCRIPCIÓ AL BUTLLETÍ

Subscriviu-vos al nostre butlletí

HO SABIES...?

Sabies que l'escut d'armes de Leonardo da Vinci són les armes catalanes de tres pals?

Al web de numericana podeu comprovar quin és l'escut d'armes de Leonardo da...[+]

El paisatge de la Gioconda

És un paisatge real el paisatge de la Gioconda? Com que no es pot identificar amb cap paisatge italià concret,...[+]

Lucrècia Borja parlava en català

Durant molt de temps s’ha cregut que Lucrècia Borja, la filla del Papa Alexandre VI, parlava tan sols en...[+]

Curiositats nàutiques espanyoles amb banderes catalanes

En Marc Terrades ens fa arribar unes imatges d'unes naus d'armades espanyoles del segle XVI, que, curiosament,...[+]

Bernat Rovira, capellà papal i auditor l'any 1471

Si els Della Rovere eren els Rovira, llavors tindria sentit que al 1471, any que Francesco della Rovere esdevé el...[+]